

cu nemtii, din care cauza mai tardiu si fu aruncatu in prinsore de Rakoczi, ii dá consiliu, cá se'si impartia óstea in mai multe tinuturi, ceea ce s'a si facutu, in cátu nemijlocitu sub comand'a lui Rakoczi remasera numai patru regimente de calarime si nóua de pedestrime de câte una miie unulu, cum si cinci sute pedestrii francesci. Totu din consiliulu lui Forgách pe boierii fruntasi din Transilvani'a inca'i departà de langa sine mánandu'i in diferite parti ale terei, cá se adune si se trimita victualii pe sam'a armatei. Asia 'si batea jocu Rakoczi de boierii din Transilvani'a. Intre acestea la Clusiu si la Alb'a-Iuli'a se facea pregatiri mari pentru primirea lui Rakoczi, pentrucà diet'a conchiamata la Alb'a-Iuli'a era se'lu prochiame de principe in dio'a de St. Martinu, adeca tocma in acea di, in care Rakoczi fu batutu la satulu Jibau (Zsibó) atátu de cumplitu, in cátu abia scapà cu fug'a pe la Gherl'a si Betlénu inainte, lasandu'si castrele intregi in prada nemtiloru, carii comandati nu atátu de Erbeville, care era unu generalu betranu si morbosu, cátu mai virtosu de generalii Schlick si Klöckesberg, se batura cu mare curagiu, éra unu generalu Virmond totu francu de natiune sarindu de pe calu, si aruncanduse dreptu in siantiulu castreloru unguresci, la momentu provocà asaltulu granatiriloru si alu celeilalte pedestrimi; haiducii unguresci si tóte regimentele calaretie de curuti a luara la fuga care in câtrâu, éra sêrbii ii persecutara pâna la unu locu.

Ce vi se pare, cui s'a imputatu perderea acelei batalii din partea ungoriloru curuti? Spioniloru, éra mai virtosu unui tieranu romanu betranu, astutu si patítu, carele indemnà pe nemti, cá se apuce câtra Jibau, pe unde voru putea intra mai usioru in Transilvani'a. Curutii apoi apucandu pe acelu romanu, l'au spendiuratu.¹⁾ Intr'aceea totu Cserei spune curatu, cá anume generalulu Klöckesberg locuise multi ani in Transilvani'a, cá cunoscea familiile si locurile in acésta tiéra mai bine decâtu patriotii nascuti aici.

---

¹⁾ Kivált egy vén oláh kémjek vala, ravasz tanult paraszt ember; ez jóvállá, hogy Sibó felé fogjanak, ott jobban be jöhetnek Erdélyben. Azt az oláhot a kuruczok azután megkapák s felakaszták. Cserei pag. 354.

Dupa acea batalia mare nemtii inaintara la Clusiu, unde generalii nemtiesci isi resbunara de spurcat'a perfidia a iesuitiloru, ardiendule tóte aparatele facute pentru primirea lui Rakoczi, éra in monastirea loru pusera ostasi de nationalitate dana si de confesiune luterana, pentrucá cu atátu mai multu se'i mortifice. Curendu dupa aceea caditura in manile nemtiloru si celelalte fortaretie, numai Dev'a se ținù inca trei luni, dupa aceea caditù si aceea. Nemtii isi resbunara si de poporu prin esecutiuni infricosiate.

In dio'a bataliei dela Jibau, Rabutin care esise din Sibiu, batù si fugari pe una trupa de curuti la Porumbacu in districtulu Fagarasiului, éra pe alt'a comandata de Pavelu Orosz la Felécu deasupra Clusiuului. In aceleasi díle Vellenstein comandantele din Brasiovu sparse óstea secuiésca a lui Petru Kálnoki. Dupa acelea evenimente bellice atáta frica coprinsa pe aristocratii ardeleni din partit'a lui Rakoczi, încátu mai toti au fugitu care in Moldov'a si in Munteni'a, care in Turci'a si in Ungari'a, éra nemtii confiscara tóte averile loru si se ospetara din camerile si celariale remase pline. Din contra aristocratii càti se strimtorasera prin cetati si fortaretie, esîndu pe la locuintiele loru, le aflara cu totul depredate si sfarmate de furi'a curutiloru, carii »nici cá era buni de altuceva, decâtu cá se sparga cuptórie, se mîne vite, se prede, se impile; de aceea Ddieu nu le ajutá si precum vedemu, de ací nainte inca nu le va ajuta.«

In dio'a de batalía cronicariulu nostru era la Desiu, de unde apoi venindu la familia, trecù éراسi in partea lobontiloru, éra guvernulu ilu facù inspectoru, séu cum se díce in dílele nóstre, intendante de óste in Ciucu lângá colonelulu Graven. Despre acestu ostasiu spune Cserei, cà fiendu elu fórte maniosu pe franciscanii din Ciucu, carii ținusera cu insurgentii, ii insultà de rebeli, le puse nemti in monastire si culese dela ei tóte lucrurile ascunse de curuti, éra candu acei calugari rebeli avura curagiulu de a díce, cà nu este ertatu unui mirénu a scóte nimicu din monastire, Graven le plesní in fatia, cà ei sunt urdítorii asasinatului nemtiloru din Ciucu, cà de ar depende numai dela elu, pre toti calugarii 'iar taia in bucati, cà ar scóte icónele, éra bisericei loru 'iar da focù; éra dupace acei calugari franciscani dechiarara, cà ei nu voru mai sierbí

s. liturgia, Graven se jurà, cà de nu voru face liturgi'a indata'i va impusca pre toti. Se fiti vediutu apoi, cum baratii citea liturgi'a pe la tóte altariete.

Dupa acestea se comandara prin tóta tiér'a comisari ungresci si nemtiesci, carii jurara de nou pe locuitori sub mari blasteme in credintia càtra imperatulu; totusi multi au calcatu si acelu juramentu. Urmà si desarmarea poporului cu tóta rigórea si sub juramentu, éra unii au fostu si spendiurati din caus'a ascunderii armeloru. Acestea fusera frumósele fructe ale rebeliunei asupra imperatului. »Pre candu tiér'a se aflá in fericire mare si in credintia si némtiulu avea respectu de staturile tiei, atunci le venia greu a da contributiune; n'au sciutu se remàna in pace, nezuiá spre libertate, amu ajunsu inse la calamitate si iobagiá multu mai mare, nu avemu nimicu, suntemu despoliati, unii de nemti, altii de curuti, si totusi trebue se platimu contributiune. Inaintea némtiului avemu omenía cànésca. Jugulu de lemnu ne fu greu, amu voitu se'lu sfarmamu de pre gútulu nostru, aruncara inse pe noi jugu de feru cu atátu mai greu. Asia pate natiunea, care'si cauta ne'ncetatu domni noi. Invétia Transilvania, invétia, nu te mai insoci cu Ungari'a, pentrucà pasatulu unгурénu de multe ori iti arse gur'a, si totu n'ai fostu in stare se inveti.<1)

Capu IX.

Imperatulu Carolu VI cá rege alu Ungariei alu III-lea.

§ 53. Pacea cu Franci'a. Resboiu cu Turci'a. Imperatulu Iosifu I avuse din casatori'a sa numai doue fice, dintre care dupa statutele casei domnitóre nici-una nu'i putea urma la tron. Asia a trebuitu se'i succéda frateseu Carolu, care in timpulu marelui resboiu de succesiune cu Franci'a era rege alu Spaniei.

Carolu nascutu in 1 Octobre 1685 a fost destinatulu la inceputu de càtra parintele seu pentru tronulu Spaniei, pe care

¹⁾ In originalu: Ugy jár az a nemzet, ki mindenkor ujjabb ujjabb urat keres magának. Tanulj Erdély, tanulj, ne czimborály többször Magyarországgal, mert sokszor égette meg a magyarországi kása a szájadot, mégis nem tudtál megtanolni. Pag. 358.

atunci sîdea Carolu II cá celu din urma descendentu alu casei de Habsburg pe tronulu acela, care dupa mórtea acestui rege neputintiosu fu stropitu cu şiróie de sange omenescu prin resboiulu de successiune. Asîa Carolu a fost crescutu si instruitu in spiritu spaniolu, aprópe numai prin calugari, ce e dreptu, fórte invetiati, inse tocmá pre atáta si netoleranti. De aici apoi se esplica si diferenti'a cea mare in modulu de a governa alu aceluor doi fii de imperatu. A fost inse o adeverata gratia ddiésca pentru popórale vastulu imperiu, cá si imperatulu Carolu era dela natura omu blandu, cu inima buna si milosu. Fiindu inse si fórte religiosu Carolu nu numai rechiamá la curtea sa pe calugari, ci le si facu parte din domnia, lorú cá si aristocratiei, pe care o sustinea in drepturile sau mai bine in privilegiile si prerogativele ei feudali. De aici apoi au urmatu si la curte luxu si pompe mari, care costau milióne, mai alesu cá functionarii si toti administratorii finantieloru însielau si furau in Austri'a intocma precum se furá si defraudá in acelea timpuri mai la tóte curtile Europei, chiaru si la pap'a Romei, cu singur'a esceptiune de Prussi'a, a carui rege pre langa ce era fórte mare economu si urtóriu de orice luxu, apoi fiindu destulu de brutalu, pe functionarii hoti îi pedepsia nu numai cu degradari si cu inchisori, ci si cu batai, pe care nu odata le impartia insusi regele cu mán'a sa si uneori nu crutiá nici pre membrii familiei sale. Asîa erau acelea generatiuni, crescute in tractare barbara, dedate cu maltratari, in càtu unele persóne se ţineau onorate cá li s'au trasu palmi de càtra unu suveranu sau suverana.

Carolú VI fu coronatu mai antaiu in Decembre 1711 cá imperatu alu Romaniloru si rege alu Germaniei la Frankfurt, éra in anulu urmatoriu cá rege alu Ungariei la Presburg. Resboiulu de successiune s'a mai continuatu pàna in 1714 cu scopu firesce, cá imperatulu se remáie totodata si rege alu Spaniei si alu tieriloru americane cucerite odinióra prin spanioli; acestui planu inse i s'au opusu alte puteri si mai alesu Angli'a din punctu-de vedere alu dreptei cumpene (aequilibrii) in Europ'a, cá precum nu a fost suferita Franci'a, asia se nu i se permitta nici casei de Habsburg a intemeiá imperiu universale, in care sórele se nu apuna

niciodata. Angli'a inchieiese cu Franci'a pacea dela Ultraiectu (Utrecht) in 1713, asia se vediù si Carolu necessitatu a se impaca si a inchieié totu cu Franci'a tractatulu numitu dela cetatea Rastadt, prin care pre langa celelalte tieri ale monarchiei i s'au ascuratu si possessiunea tieriloru italiene Milano adeca Lombardi'a, insul'a Sardini'a si tier'a Neapolei, precum si Belgiu. Carolu mai avuse si alta cauza grava de a se impaca cu Franci'a. Port'a otomana violase greu tractatulu dela Carlovitiu inchieietu in 1699, cà-ci in Iuniu 1715 declarase resboiu Venetiei fàra nici-o cauza indestulata si i ocupase Morea. In virtutea solidaritatii slabite la Carlovitiu a decisu si Carolu a'si comanda armat'a contra Turciei.

Resbóiele turco-austriace ale lui Carolu s'au purtatu in parte mare si pre teritorii locuite de romani, adeca in Banatulu Temisianu si in Munteni'a; acelea au si avutu rezultate mari pentru acestea parti de tieri, de aceea vomu sta si noi ceva mai multu la descrierea lor.

Dupa victorii stralucite castigate contra francesiloru in societate cu generalulu Angliei Malboroug si dupa ratificarea paceuti eroulu principe Eugenu a venitu in Ungari'a cu armata numai de 60.000. Marele veziru ii stetea in fatia cu armata intreitu mai mare. Eugenu inse care ascultá parerile altora cu sange rece, apoi isi facea singuru planulu in strictu secretu, n'au asteptatu se'lu atace turcimea, ci in 5 Augustu 1716 lovi elu la Petrovaradinu, unde castigá una din bataliile cele mai stralucite. 114 tunuri, 50 stéguri, 5 códe de cai, adeca semne ale ranguriloru de pasia, 6 tobe, multime de corturi inpreuna cu celu plinu de avutii alu marelui veziru, cai in numeru mare, arme si sume de bani au fost totu atáeta trofee ale victoriei.

Din Slavoni'a Eugenu isi indreptá armat'a dreptu asupra Timisiórei, care cetate tare in pacea dela Carlovitz inpreuna cu teritoriulu Banatului remasese totu in possessiunea Pórtiei otomane. Dupa inpresurare de doue luni cadìu si acésta cetate in potestatea armatei imperiale inpreuna cu teritoriulu devastatu, storsu si in parte mare desiértatu de locuitori, din cauza barbareloru tractari si spoliari.

In anulu 1717 marele belliduce inmultise armat'a comandata de elu pàna la unu numeru de 140.000. Eugenu

decise a trece Dunarea si a ocupa cetatea Belgrad, care era aparata de 40.000 turci. Eugenu a trecut in 15 Iunie numai cu óste de 72.000, éra celelalte trupe le-a dispusu pe la alte puncte. Turcii se țineau prea siguri de victoria, pentrucà m. veziru se apropià cu 150 mii. Asia óstea lui Eugenu asiediată intre Dunare si Sava se parea cà va ajunge intre doue focuri si va fi nimicita. Generalii sei si alti strategi europeni erau fòrte îngrijati de rezultatele acelei expeditiuni cutediate. Eugenu s'a întaritu cu sîantiuri de ambele parti. Operatiunile se prelungira pâna in Augustu, pre cand vine scirea, cà m. veziru ajunsese pe inaltimile dela Belgrad. Generalii voiau se scia, cum are se ésa Eugenu din acea situatiune; elu inse le respunse cà in gluma: »Una din doue se va intempla de siguru, sau cu voiu bate eu pe turci, sau ei pe mine.«

Vezirulu voise in adeveru se lovésca pe Eugenu dintrodă de ambele parti, éra spre acestu scopu trimise ordinu scrisu comandantelui cetatii prin unu magiaru curutiu emigratu anume Vékony, care se află in servitiu turcescu. In acelea momente se destépta in Vékony dorulu de patri'a sa si in locu de a merge in Belgrad fuge la armat'a imperiala, unde dà comitelui Palfi scrisórea, éra acesta o dà lui Eugenu. Belliducele o citesce si o dà lui Vékony cà nesmintitu se o duca in cetate, dara apoi respunsulu ce va lua se'lu aduca. Asia s'a si intemplat. Eugenu află din acea corespondentia, cà turcii au se'lu atace de siguru in 17 Augustu, asia densulu decise cà se'i atace cu o di inainte, pre cand ei inca nu erau gata de totu. In 16 Augustu se bombardà cetatea cu tóte puterile, totodata inse belliducele se rapedí cu cea mai mare parte a trupeloru asupra óstei marelui veziru. Batali'a fu din cele mai crunte si s'a terminatu cu spargerea castreloru si decularea armatei turcesci. Castrele (lagarulu) cu 280 de tunuri si caderea Belgradului Serbiei a fost fructulu acelei victorii admirabile. In cursu de doue luni au fost cucerite si fortaretiile Semendria, Orșiova, Sabaciú, Mehadia, cum si flotil'a Ciaichistiloru.

Batali'a dela Zenta castigata totu de Eugenu avuse de resultatu pacea dela Carlovitiu; bataliile dela Petrovaradinu si Belgrad au fost urmate de pacea dela Pasarovitiu (ser-

besce Poștarevatz, orasielu in Serbia) subscrisa in 21 Iuliu 1718. Austri'a nu a inchietu niciodata o pace mai glorioasa cu Port'a otomana decâtu a fost acea dela Pasarovitiu. Osmanii lasara Banatulu cu Temisior'a dupace domnisera acolo 178 de ani, detera in potestatea Austriei si partea Munteniei cunoscuta sub numele Olteni'a sau Valachi'a mica dela Orsiova pana in Oltu, cu muntii de către Transilvani'a, era dincolo de Dunare Belgradulu cu Serbi'a pana in riulu Timocu si muntii numiti de turci Buiucdash, in fine si cetatea Novi cu o parte din Bosni'a cata este intre riurile Unna si Sava. Pe Iosifu Rakoczi s'a obligatu Port'a a'lu interna la Rodosto. Veneti'a fu desdaunata pentru Morea cu câteva localitati fortificate si de mare inportantia strategica in Dalmati'a si in insulele ionice, pre unde avea interesu cá se'si asigure mersulu comerciului seu in marea adriatica si mediterana. Papa Clemente XI de bucuria cá Osmanii au mai fost umiliti si astadata cá vrasmasi ai religiunei christiane, a luat mai multe flamure turcesci primite dela Eugenu si le-au asediatu cu man'a sa pe altariulu bisericei S-ta Maria in Roma si a multiamitu lui Ddieu pentru victoriile stralucite cu »Te Deum laudamus.«

In acea epoca Eugenu ar fi pututu lua Constantinopolea si a scote pe turci din Europ'a, inse celelalte puteri europene ingrijate érase, ca nu cumva intarinduse prea multu Austri'a, se turbure drépt'a cumpuna, nu au suferitu inaintarea mai de parte, precum nu au toleratu pe a Rusiei de repetite-ori in véculu acesta alu 19-lea si au mijlocitu pacea. Gríj'a mare de a conserva ecvilibriulu mai sustine pana in dio'a de astadi pe turci in Europ'a. A vediutu inse si imperatulu Carolu, cá in dilele densului imperiulu seu si asia era prea intinsu si cá in casu de a se mai continua resboiulu inca si cu alte puteri pe ani inainte, s'ar putea intempla cá in locu de a mai castiga se pérda din atâtea provincii, precum de ex. regatulu neapolitanu si Belgiulu.

Sanctiunea pragmatica. Alta grija neasemenatu mai mare decâtu incorporarea de provincii causá imperatulu Carolu nopti fara somnu. Elu se casatorise in 1708 adeca in etate de ani 23 cu Elisabeta Christina principesa de Braunschweig, cu care inse optu ani de dile nu avuse prunci.

În 1716 i se nascuse unu feciorasiu spre nespusa bucuria a parintiloru si a tuturoru barbatiloru de statu interesati pentru integritatea monarchiei; prunculu înse a muritu totu în acelu anu. Dupa aceea parechiei imperatesci i s'au mai nascutu trei fiice, Maria Theresi'a în 1717, Maria Ana în 1718 si Maria Amalia în 1724. Acum capulu dinastiei avea doue scopuri mari de ajunsu: se asigure întregitatea monarchiei si totodata dreptulu de successiune în sexulu femeiescu.

Înca în a. 1713 imperatulu vediendu că nu i se nascu prunci convocase pe dioa de 19 Aprile ministri si consiliarii intimi la o conferentia, în care le înpartasi unu statutu de successiune la tronul, éra acelu statutu ii dete titlu de sanctiune pragmatica. Essenti'a acelu statutu era, că în casu de a muri imperatulu fără clironomi de sexu barbatescu, tóte staturile si provinciile austriace se aiba a trece nedespartite si neseperate la descendentele femei din famili'a domnitóre si anume daca i s'aru nasce lui Carolu însusi fiice, la una din acestea, daca nu, la o fiica de ale frate-seu Iosifu, în fine la fetele tatalui loru Leopold sau la descendentiile acestora. Mai tardiu cele doue fiice ale lui Iosifu maritanduse au renuntiatu împreuna cu barbatii loru la dreptulu de successiune în acésta monarchia.

De aci încolo imperatulu a înduplecatu pre tóte tierile monarchiei sale, că se adópte acea sanctiune pragmatica si se o inscria cá lege fundamentala, ceea ce s'a si întemplatu în 1720. Curtea se îndoiá mai multu numai de vointi'a Ungariei, dara si aristocratiei unguresi i se uríse în parte mare de atâtea turburari care se produceau de regula la tóte alegerile de regi, din care se nascea si resboiu civile. Aristocratii renuntiasera sub Leopold I la dreptulu de alegere în sexulu barbatescu si coronasera pe fiú-seu Iosifu I., éra în 22 Maiu 1712 au coronatu si pe Carolu, dupace confirmase si elu în 10 Martiu pacea dela Satmaru acceptata de mama-sa Eleonora; acum lipsia cá se adópte dreptulu de successiune si în sexulu femeiescu, ceea ce érase nu era lucru ne mai auditu, cà-ci se mai întemplase si în alte staturi, anume si în Angli'a. Preste acésta unguuriloru le inspirasera respectu mare înca si stralucitele victorii ale lui Eugenu, si pacea

glorioasa urmata cu turcii; era cei cari nu erau de partid'a turcesca, s'au bucuratu prea multu si de scoterea definitiva a domniei turcesci din Banatulu Temisiorei. Asia dupa incercarile incordate ale unei partide antiaustriace de a se opune sanctiunei pragmatice, acesta totusi fu votata in diet'a dela Presburg 1722.

In principatulu Transilvaniei sanctiunea pragmatica s'a votatu in diet'a convocata la Sibiu in 30 Martiu 1722, adeca cu cateva luni inainte de Ungari'a. Opositiune a fost si in Transilvani'a, ca-ci partid'a turcesca inca totu isi mai avea multi adepti in nobilime, care tineau tare la famili'a Rakoczi. Numai Croati'a nu a facutu mari dificultati cu votarea sanctiunei pragmatice.

Imperatulu avea tota dreptatea ca se nu si tina sanctiunea pragmatica asigurata numai prin voturile tieriloru monarchiei sale; densulu cunoscea prea bine lacomi'a altoru case domnitore si cu atatu mai bine invecit'a ura si pisma a dinastiei Burboniloru. Principele Eugenu pre catu mai era in viatia dicea imperatului, ca se nu fia ingrijatu decatu numai ca se aiba armata permanenta de 200,000, unu numeru care in acelu veku era consideratu ca forte mare si tesaurulu statului se'i fia totdeauna plinu. Cu atata inse Carolu totu nu era linistitu si dupa mortea lui s'a vediatu ca avuse dreptate. De aceea dupa multe negociatiuni diplomatice si dupace facuse unele cessiuni de tiera cãtra Spani'a, Franci'a, Sardini'a, puterile europene ii garantara successiunea in descendentia femeiesca abia in 1735.

Dupa reusirea acelu garantii Carolu declarã pe fiic'a sa cea mai mare Mari'a Theresia successora a sa si apoi la 1736 o casatori in etate de 19 ani cu ducele Franciscu de Lorena (Lotaringia) nepotu de frate alu gloriosulu duce Carolu, care in domnia lui Leopold a infrantu puterea Osmaniloru in Ungari'a, era apoi cu tractatulu dela Blasiu ca ocupatu definitivu si Transilvani'a.

Franciscu venise multu mai inainte in Austri'a, era in 1733 imperatulu ilu denumise locuitoriu sau vicerege alu Ungariei.

Intre acestea principele Eugenu muri cu totul pe neasteptate in 20 Aprile 1736 in etate de 72½ de ani. De atunci imperatulu catu mai trai, generalu demnu de Eugenu

nu mai avù; îi vení inse pe capu unu altu resboiu turcescu, in care fu trasu prin confederatiunea rusésca. Patru generali comandanti supremi, com. de Seckendorf, com. de Königs-eck, com. de Wallis si com. Neipperg se perondara unii dupa altii. Cei trei ómeni trufasi, pismatariti, înca si ignoranti, fusera batuti de turci, in fine Neipperg fu trimisu mai multu numai cá se inchiéia pace si înca cu conditiuni dictate astadata de turci inbarbatati de ambasadorulu francesu marchisu de Villeneuve. In acésta pace ruşinósa subscrisa la Belgrad in 1739 Austri'a perdù totu ce castigase in cea dela Pasa-rovitiu, Belgradulu cu Serbi'a, Bosni'a si Valachi'a mica. Dunarea fu recunoscuta cá limite intre cele doue imperii. La ratificarea tractatului de pace Carolu dise, cá aceea era ór'a cea mai nefericita a vietiei sale.

Wallis si Neipperg, cá unii cari au fost acusatati de dusmanii loru, cá si-aru fi calcatu instructiunile, au fost aruncati in prinsóre, unde au statu pâna la mórtea lui Carolu.

§ 54. Evenimentele din Transilvani'a sub imperatulul CAROLU VI. Imperatulul Carolu neputendu veni indata dupa mórtea frate-seu Iosifu deadreptulu la Vien'a, ce avendu a se corona mai antaiu in Decembre 1711 la Francfurt, numai in anulu urmatoriu apucà frenele gubernului in tierile asia numite ale Coronei unguresci. Dupa pacea dela Satmaru ungurii deschisesera dieta in Cassovia. Cea de antaia grija a dietei aceleia fu, cá se decretedie smulgerea dela Transilvani'a a comitateloru incorporate, care pe atunci erau: ale Marmatiei, Aradului, Biharei, Solnocu de mijlocu, Crasna, Zarand si districtulu sau capitanatulu Cetatii de pétra (Kövarvidék). In acea epoca magiarii protestanti erau cei mai infocati adversari ai acelei destramari de comitate. Caus'a principala a resistentiei loru era confessiunea religiósa.

In Transilvani'a dupa pacificare mai remasesera bande, asia numite guerilla, care ţineau pe locuitori in frica si cutremuru. Totu atunci lovisera si tatarii in Moldov'a si pâna in marginile Transilvaniei. Gubernulu tierii era representatu totu prin vechi'a deputatiune de 16 membri, parte fricosi, parte intriganti. A mai datu si cium'a in tíera. Totusi pe 14 Nov. 1712 s'a convocatu dieta la Mediasiu. Acolo s'a depusu jura-

mentulu homagialu càtra imperatulu cá principe alu Transilvaniei; au cercatu se restaure si gubernulu intr'unu modu cá nicairi in lume, dupa cele trei nationalitati si patru confessiuni religióse, in proportiuni sau imposibili sau absurde, dara au remasu tóte pe anulu urmatoriu. Dupa alte incercari desierte facute in Februaru, in fine membrii dietei se adunara abia in Iuniu 1713 la Sibiu. In acea adunare s'au publicatu numele membriloru gubernului asia cum au fost aceia denumiti de càtra imperatulu dintre cei multi candidati catolici, reformati, ariani, luterani, magiari, secui si sasi.

Pentru cá lectorii se védia, cà totu acelea puçine familii aristocratice figuréda in frunte tierei, care au domnit si in cei 27 de ani ai lui Apafi, vomu reproduce si aici catalogulu celor denumiti de càtra imperatulu Carolu. Asia gubernatoru fu numitu catoliculu com. Sigismund Kornis, consiliari br. Stef. Vesselenyi, com. Mich. Mikes, com. Ladisl. Teleki, br. Ge. Haller, Andr. Szentkereszti, Sam. Biro, Mich. Simon, Samuel Heydendorf et comitele sasescu Andr. Teutsch.

Generalu comandantu alu armatei imperiale dislocate in tíera era in acei ani comitele Steinville, care primise si ordinu dela Vien'a, ca se instaladie cu pompa mare pe gubernatorulu Kornis, precum s'a si intemlatu.

V. In Ianuariu 1714 érasí se ținù dieta totu la Sibiu, cu scopu de a continua cu reorganizarea tierei in urmarea anarchiei infricosiate, preste care trecuse ea in cei optu ani ai turburariloru sangeróse. Curtea imperiala care cunoscea bine cerbici'a ardeléna si legile ei egoistice, lasá pe dieta mai multu in voi'a ei, pretindea numai cá o suma de tributulu, fàra care nici armat'a nu se putea sustiné, nici tíer'a a se governa mai bine decâtu pàna acilea, se intre preste totu regulatu. Diet'a in locu de a introduce contributiune regulata, generala si ecvitàbila preste tóte clasele societatii, a decisu a se lua dare totu numai dela tieranii iobagi din comitatele feudali, cum si dela toti locuitorii teritoriului regescu numitu fundus regius, sasi si romani, éra dintre clasele privilegiate au supusu la impositu numai pre acei nobili sarantoci, cari nu aveau nici doi iobagi ticalosi in proprietatea loru. Tóte celelalte categorii de nobili au remasu scutite si aparate prin lege de orice sarcina publica. Aceeasi dieta a mai adusu, respective restabilitu alte

doue legi, spre rușinea vécului. S'a opritu adeca din nou, cá tieranii nenobili se nu cutedie a purta arme, nici a àmbra la venatu, nici a purta vestmentu de postavu coloratu, ci numai de panura tiesuta din lana, asia cum e tunsa de pre oi, alba, négra, seina. Alta lege esita dela acea dieta a fost, cá toti iobagii càti isi recastigasera libertatea dela domnii lor prin ajutoriulu personalu si de avere datu in anii revolutiunei, se fia aruncati din nou in stare de șierbitute si înca asia, cá nici-unu domnu se nu ia dela iobagii de veci mai pușinu cá patru dile de munca, éra dela zileri nu mai pușine decâtu trei dile pe septemàna.¹⁾

In a. 1715 organisarea tieriei s'a continuatu. Guberniu-lui tieriei i s'a datu titlu de *Excelsum regium Gubernium*. S'a intregitu curtea de apelu (*Tabula regia*), din ai carei membri revolutiunea mai lasase numai pre unulu in viatia, anume Lupulu Nalatiu romanu de legea calvina. Imperatulu denumi membri in acea curte judecatorésca 5 catholici, 4 reformati, 3 unitariani, cari apoi au fost obligati a sta in permanentia la unu locu si a pertracta causele, éra nu numai a se aduna la dile anumite cá pàna aci, dupa o datina patriarchala cá vai de ea. S'au denumitu si prefecti noi la comitate si anume in Alb'a episcopulu catholicu br. Georgie Martonfi, omu inganfatu si pretentiosu, la Cetate-de-balta c. Stef. Kornis, la Turd'a Emericu Iosika, la Clusiu Stef. Csáki, la Solnocu (Desiu) Nic. Torma, in Hunedóra Lupulu Nalatiu, in Crasna Franc. Boer, la Cetate-de-pétra Mich. Teleki.

Cetatea Alba-Iuli'a sau Alba-Carolin'a fortificata din nou. Dupa scóterea Turciloru din propri'a Ungari'a, dinsii, in urm'a tractatului dela Carlovitiu, înca totu mai ținura Banatulu pàna la anulu 1716. In aceeasi epoca maioritatea ungurimei cautá mijlócele cele mai cutezate, pentru cá se scuture domni'a casei de Habsburg. Partid'a lui Tökölyi si a lui Rakoczi nici-odata n'a incetatu a lucra spre acelu scopu in Ungari'a si Transilvani'a; si, dupa cum credu eu, nu va inceta nici odinióra, de ar sci macar, ca face va-banque pentru totdeauna. Resboiulu antidinasticu inceputu in anulu 1703 se curmase abia cu mare greutate

¹⁾ A se vedé Erdélyi Dieták végzései de G. L. P. III p. 203—208, din care s'au mai citatu si se voru mai cita legi.

dupa optu ani, in 1712. Atunci curtea imperiala din Vien'a incepù a cauta seriosu la mijlòce spre a'si asigura domnia Transilvaniei, care ea in sine-si a fost considerata totdeauna cá o cetate vasta si formidabila. Intre alte mesuri luate, s'a decisu si zidirea unei cetati fortificate cu atàta si sciinta si arta, precum nu se mai afla nici una pe teritoriulu acestui principatu. Se invoira ca cetatea nóua se se ridice acolo unde era Alba-Iuli'a. Spre a se da planului caracteru legalu, s'a convocatú diet'a tieriei, care in anulu 1713 decise in principiu fortificarea, votandu spre acelasi scopu si o suma de 54 mii florini, cum si materialulu de lemnarie din partea tieriei.

Intre acestea genialulu generalu Eugeniu duce de Savoi'a si terórea Turciloru preparase planulu cetatiei fortificate conformu doctrineloru de fortificatiune din acea epoca, eara cu executarea fu insarcinatu inginerulu germanu Weiss. Generalulu Steinville, comandantulu supremu alu trupe-loru din Transilvani'a, dupa aceea si acelu din Olteni'a, i s'a incredintiatu inspectiunea si control'a preste lucrari.

Sub conducerea acestoru barbati militari se luara inainte de tóte mai alesu doue mesuri radicale. Fortificatiunea vechia Iulia fu darimata din fundamentu, cá, daca se póte, se nu i se mai cunósca nici locul unde fusese. In acelasi timpú comuna civila (orasiulu, opidulu), situata pàna atunci spre apusu, fu prefacuta in ruine si locuitorii fortiati a se stramuta in regiunea de càtra resaritu si a'si face case pe locuri destulu de baltóse, acolo unde se afla situatu si in dilele nóstre orasielulu cunoscutu sub nume de Belgrad sau Alba-Iuli'a, locuitu de colonistii recrutati succesive din vreo cincii rase de ómeni, Romàni, Sèrbi, Maghiari, Germani si Jidovi mai multi decàtu ori unde in Ardèlu; asia in càtu de aci se póte esplica si lips'a de simpatii si cohesiune intre locuitorii acelei comune orasiene.

Edificiile cum amu dice istorice, ca biseric'a catedrala romano-catolica, resiedinti'a si alte puçine au remasu crutiate; resiedinti'a insa a mitropolitulu gr.-or. romanu, cu tóte apertententiele sale, a fost nimicita, din cauza ca lini'a nóua de fortificatiunei avea se tréca dreptu prin acea resiedintia, precum s'a si intemplatú. Cá desdaunare s'au scosu ochii clerulu romanescu cu càteva miúsióre, cu care s'a ziditu într'o margine

a orasiului nou o bisericutia si câteva chilii calugaresci foarte strimte, dupa ce si din acea suma mica o parte de bani se defraudase. Clerulu inse avuse mari temeiuri ca se taca la acea catastrofa care'lu atinsese foarte de aproape. De o parte tocma in acei ani Imperatul facuse clerului donatiune de doue mosii ale statului, din alu caroru venitu se'si faca airea resiedintia, manastire, seminariu pentru clerici, fonduri pentru coperirea nenumeratelor sale lipse; de alta parte acelasi cleru se putea consola cu impregiurarea, ca daca i s'a dari-matu mitropolia, celu puțin a scapatu de robia calvinésca, care tocma in Alba-Iuli'a fusese mare si tare, in câtu tocma acolo protopopii romanesci aduceau in sinódele loru pe episcopii (superintendentii) calvini cu lectica pe umerii loru ca pe paralitici, pentru ca se ocupe scaunulu presideale si se conduca ei lucrarile sinodului, ear nu mitropolitii ca capi canonici si naturali ai sinodului. Dara in fine, cui si cum era se se opuna clerulu romanescu, care până atunci fusese supusu la gónele cele mai fanatice, adesea dejositu si mal-tratatu cu batai si cu inchisori de către ființele cele mai abiecte, nesuferitu a'si infintia scóle nationale si nici chiar pe pruncii preotiloru a'i trimete la invetiaturi mai inalte? Si apoi cu cine avea se faca acelu cleru? Cu unu Eugenu si cu unu Steinville si înca tocma in epoc'a pre cându ajunsese si Valachi'a mica sub domnia habsburgica.

In 4 Novembre 1715, adeca in dio'a onomastica a Imperatului Carolu VI (Carolus Boromeus), generalulu Steinville, inconjuratu de fruntasii tierei si in presentia membriloru guvernului, a pusu cu pompa mare pétr'a din fundamentu sau pétra din unghiu, pe care era sculptatu acestu chronosticon latinescu :

LVCe SACRA CAROLI SIMILES ALBA ACCIPIT ORTVS.
IN SOLIDA PRIMVS PONITUR ARCE LAPIS.

Partile constitutive principale ale cetatiei, afara de murii cei cumpliti, sunt siépte bastióne, casematte puse cu multa prevedere, siantiuri afunde prin pregiuru, mine si galerii, cum si doue porti maretie.

Fundamentele zidului din afara au largime de 12 urme si sunt inalte de 33 urme.

De càtra miédiadi, pe laturea din afara a unui bastionu, in anulu 1730, s'au mai pusu o pétra de marmora cu acésta inscriptiune latina:

SVB DEO ET IMPERANTE CAROLO SEXTO LAPIS
ISTE BONO SIGNO OPTATVS POSITVS.

Pe una din monetele commemorative puse in fundamentu s'a in scrisu:

IVLLIA NATA FVI CAROLVS VIM ROVR ET AVXIT.
IVLLIA SI LIBEAT NUNC CAROLINA VOCER.

X Asia dar Alba-Iuli'a a inceputu a se numi, din acei ani inainte, Alba-Carolin'a unguresce Károlyfejérvár, nemt. Karlsburg, in locu de Weissenburg ca mai inainte; éra poporatiunea rurala romanésca ii dice totu Belgrad ca in vécurile domniei bulgaro-romanesce. Cetatea intréga, asia precum o vedemu astadi, s'a terminatu abia in anulu 1738 adeca dupa 23 de ani dela darimarea celei vechi.

Câte monumente si inscriptiuni va fi adunatu de ex. contele Ariosti din ruinele Iuliei, la care se folosise materialulu din vechiulu Apulum, acésta o va fi sciutu numai dinsulu si cei care l'au ajutatu in lucrarea s'a pàna in an. 1723, càndu le-a inaintatu la Vien'a din ordinulu Imperatului, precum atinseramu la altu locu alu studiului nostru. Noi inse credemu ca neasemenatu mai multe au remasu inmortentate pentru totdeauna sub zidurile inaltiate preste acelea pàna la terminarea fortificatiuniloru de astadi. Numai drumurile Romei si aquaeductele, ale caroru urme se mai vedu si in regiunea acestei cetati, nu le-a pututu incarca nimeni nici pe cara nici pe luntri, pentru ca se le scótia din tiéra. De altmintrea se mai conserva si pàna in dilele nóstre unu numeru frumosu de anticitati romane anume in biblioteca episcopiei romano-catolice din acea cetate trecuta prin atâtea catastrofe in prea lungulu periodu de 1780 de ani numerati dela prima descalecare a coloniiloru romane.

Daca inse din stravechiulu Apulum au remasu monumente atátu de puçine in comparatiune cu marimea si cu lustrulu acelei colonii eminente, tiér'a in care s'au ridicatu pe teritoriulu ei una alta cetate, se póte considera desdaunata

in câtva prin alte monumente perpetuate in istori'a Transilvaniei si prin mai multe evenimente care au fostu decisive pentru existenti'a acestei tierei. Din acelea insemnaramu câteva mai in sus. S'aru fi pututu numera indiecitu mai multe petrecute totu in Alba-Iuli'a numita si Alba-Carolin'a; dupa ce inse cele mai multe dintr'insele stau in legatura strinsa cu istori'a tierei, sau mai exactu, ele facu câte o parte esentiala dintr'insa, ca se nu fimu aici prea lungi, presupunemu ca doritoriulu de a le cunósce va consulta istori'a speciala a tierei, prin urmare mai atingemu acilea numai câteva ca de inchieire.

In Alba-Iuli'a s'a ținutu sub regele Andreiu III in 1291 memorabila dieta transilvana, la care au participatu si Romanii ca natiune regnicolara, precum suna terminulu juridicu din evulu mediu.

In biseric'a catedrala catolica din Alb'a, reparata pe la a. 1444 din pradile castigate dupa nimicirea óstei lui Mezzet Pasia, se afla astrucate remasitiile pamentesci ale marelui erou, voivodu alu Transilvaniei, apoi guvernatoru alu Ungariei Ioanu Corvinu de Hunedór'a, lângă elu fiulu seu iubitú junele Ladislau, carui vrajmasii ii taiasera capulu, apoi Ioanu Corvinu fiulu regelui Matia cunoscutu si sub nume de Miles Junior. Totu in acea biserică, de a stang'a, isi afla repausulu eternu regin'a nefericita Isabella si Ioanu Sigismundu, mai încóce principii Stef. Bocskai, Gabrielu Bethlen, George Rakoczi, inca si alte persóne istorice ale tierei.

Episcopi'a catolica, care se infiintiase in véculu alu 13-lea si se desfiintiase prin reformatiune in alu 16-lea, in a. 1715, adeca dintr'odata cu inceperea zidirei la nou'a cetate, s'a restauratu de către imperatulu Carolu VI, dotata fiindu cu domeniu mare, din ale carui venituri mai toti episcopii căti au statutu până acum, imbarbatati firesce si de curtea imperiala, au infiintiatu multe institute de cultura, seminarium de clerici, scóle catolice, biblioteci, tipografii, observatoriu astronomicu si altele multe nu numai in resiedintia, ci si pe la parochii in tíera, pe unde lipsiau biserică si scóle. De aici a urmatu, ca in biseric'a romano-catolica, ai carei credinciosi pe la 1700 abia erau in tóta tier'a vreo cincidiece de mii, astadi numerulu lorú ajunge la 300 de mii, adeca cam totu atátia cătu sunt

si calvinii in Transilvani'a, cu acea diferentia din punctu-de vedere alu nationalitatiei, ca calvinii sunt toti maghiari, din contra romano-catolicii sunt unu amestecu de nationalitati, maghiari, multi germani, mai toti armenii, cechi s. a.

In a. 1849 cetatea Alba-Iulia, prevediuta cu garnisóna puçina, in parte mare compusa din soldati romani ardeleni si banateni, cum si din câteva companii de germani, a suferitu bombardari din partea insurgentiloru comandati la inceputu (in Aprile) de càtra generalulu Bem, éra mai tardiu de càtra colonelulu germanu renegatu anume Stein, prin care in 23 Iuniu 1849 s'au aprinsu biserice'a, turnulu ei, resiedinti'a episcopésca, éra locuitorii romani, cari au patru biserici josu in orasiu, unde se intiepenisera insurgentii, au fostu supusi la crudimi selbatice, la torturi si omoruri.¹⁾

Confiscari. Tataari. Ciuma. Fómete. Rebelli-uni romanesci. Pre cand curgea resboiulu cu turcii si Valachi'a mica era ocupata de austriaci, éra aici in Transilvani'a remasese óste fórte puçina, se primise scirea in secretu, cà Sultanulu a decisu a trimite pe ungunii emigrati in Transilvani'a. Se convóca dieta pe 25 Ianuariu 1717. Acésta decide a se confisca mosiile dela vreo siepte aristocrati curuti cá Cl. Mikes, I. Cserei, Mich. Kálnoki, I. Ivó, I. Pápai, M. Dozsa, Andr. Csaki, cu scopu de a spariia prin acésta mesura pe alti aristocrati curuti remasi in tíera, cari inse asteptau cu doru ferbinte pe Franc. Rakoczi dela Constantinopole, unde fusese chiamatu dela Paris si primitu cu pompa. De si prea tardiu pentru ei, dara totusi in 20 Augustu emigrantii trimisi de sultanulu cu óste de tataari comandata de fiiulu Chanului din Crimea lovira in Transilvani'a de càtra Moldov'a prin Bistritia si in diece dile strabatura pradandu si devastandu pe la orasiile S. Reginu, Sícu, Turd'a, de unde se luara spre Ungari'a càtra Marmati'a, dara acolo poporulu armatu se luá pe urm'a loru si'i risipi. Intre curutii veniti cu tataarii chro-

¹⁾ Despre evenimentele bellice de la Alba-Iulia petrecute in a. 1849 a se vedé „Romanen der oesterreichischen Monarchie“, Wien 1850, cum si câteva documente si raporturi publicate in „Observatoriulu“ din Sibiiu 1884, anume raportulu lui Ioanu Axente si alu lui Simon Balint, apoi unu memoriu alu preotulu Thalson, in „Transilvania“ din 1885.

nicele numescu pe Ant. Eszterházi, Sim. Forgach, Mich. Csáki, conspiratori de profesiune.

In a. 1718 fiindu seceta fôrte mare a urmatu si fómete mare, era din tíer'a vecina a strabatutu incóce si cîuma, care a rapitu mii de vietii omenesci pàna in 1720 asia, càtu nici in Aprile n'au cutediatu se se adune membri dietei convocate de trei ori la Clusiu, decàtu numai càtiva s'au adunatu in 17 Apr., au votatu curendu tributulu si au fugitu.

Generalulu com. Steinvile, care pre langa comand'a de corpu gubernase si Valachi'a mica, a muritu in 21 Oct. 1720 la Deva, éra cu mórtea lui s'a curmatu si disciplin'a multa puçina càte era; mai alesu nobilimea si functionarii fiscali nu sciau de fric'a nimenui pe lume. Atunci romanii din comitatulu Hunedórei apucand armele se aduna la Dobra, tragu clopotele in dunga si pléca asupra Deveii, unde ocupa fortaréti'a dela garnisón'a mica ce era acolo. Se intielege cà venindu óste la Deva romanii au fost scosi din cetatiuia si linistea in acea parte a tíerei fu restaurata.¹⁾

Istoriculu contimpuranu Lad. Kóvári ține, cà in acelu anu 1720 romanii din comitatulu Hunedorei s'au resculatu in urmarea agitatiunei venite din Valachi'a; elu inse nu probéda cu nimicu acea assertiune a sa. In acea epoca orice agitatiune straina cu scopu de a revolta pre acei romani era cu totul de prisosu. Acei artielii de lege barbari dela 1714 mai sus citati, sil'a de a lucra 3 si 4 dile in septemana fàra nici-o merinde in traista, jafurile neincetate ale functionariloru, necrutiatórea si necurmat'a turburare a consciintiei religióse in cei siepte ani de vacantia episcopésca, in fine si morbulu cîumei au fost totu atâtea cauze prea de ajunsu, cá se aduca la desperatiune chiaru si pre unu poporu cu sange de brósca si se'i puna patienti'a de óie la proba. Este inse o manopera vechia prea bine cunoscuta mai alesu in patri'a nóstra, cá de càte-ori unu poporu asupritu si tiranitu isi perde patienti'a, totdeauna se se caute caus'a in afara de elu si in afara de tíera, candu aceea este vedîuta si pipaita chiaru aici acasa. Functionarii fiscalitatiloru au fost in totu véculu alu 18-lea inferati de tóta lumea cá lupi rapitori. Dara óre la secu

¹⁾ Kóvári L. Erdély történelme VI köt. pag. 99.

nenumeratele loru rebelliuni s'au pusu la cale prin agitatiuni straine? Nici-odata. *Adina aici*

In 22 Iuniu 1721 in loculu lui Steinville vení cá comandante com. Damian Hugo Virmond la Clusiu, unde facù se se convóce dieta mai multu numai cu scopu de a se restaura linistea publica, ceea ce s'a si intemplatu. Virmond ajutat de gubernatorulu Kornis, de noulu episcopu rom. catholicu Sorger, de cancelariulu Bornemisza si de Stef. Veselenyi a preparatu spiritele pentrucá, precum se vediù la loculu seu, votarea sanctiunei pragmatice se fia asecurata.

Diet'a din 1722 s'a incercatu se recastige din comitatele incorporate celu puçinu Marmati'a, Solnocu interioru, Crasna si Zarand; diet'a Ungariei s'a opusu cu taria; rezultatulu acelei dissecusiuni ilu vomu afla mai la vale.

Totu in acestu anu a muritu si Virmond si 'ia succesu in Septembre Lotharu Iosifu Königseck, care a statu pàna in 1726 candu a trecutu in Spani'a, éra aici a venitu br. I. Carolu Tige. Toti acei generali erau totodata si gubernatori ai Valachiei mici cu resiedinti'a in Craiov'a. Unele urme ale activitatii acestoru generali atátu in Olteni'a càtu si in Transilvani'a aru fi meritatu de multu cá se fia scóse din intunecimea arhiveloru.

In acelu anu 1726 coloni'a armenésca venita din Moldova si asiediata in vecinatatea fortaretiei dela riulu Somesiu cunoscuta sub nume Gherla, castigà privilegiu de municipiu regescu.

In 1727 éra a fost secerisiu reu. Astadata s'au resculatu romanii dela Abrud si de prin comunele vecine. Acea rebeliune fu sugrumata éراسi numai cu puterea armeloru. Kóvári sustine cà acei romani s'au resculatu de fóme; ei inse au spusu curatu magistratului din Abrud care'i incalcase tare, cà se rescóla in contra asupritoriloru si voru se fia liberi.¹⁾

In diet'a din 1728 ardelenii protestara din nou contra incorporarii numiteloru comitate si declarara cà prin aceea este violata diplom'a leopoldina.

In diet'a din 1729 s'au regulatu rangurile demnitariloru tierei, pentrucá se se curme odata desele certe de nimicu pentru

¹⁾ Kóvári dupa Ios. Kemény Diplomatarium XII p. 263.

precadere in șiedintie și la solemnități publice, în gubernu, la curtea de apelu și la prefecturi. Cu acea ocașiune s'a decisu, că episcopulu r. catolicu în calitate de consiliariu cu titlu de excellentia se aiba locul antaiu după gubernatoru; ceilalți consiliari, asessori și prefecti se nu șieda după rangulu lor de grafi și baroni, ci după vechime în funcțiuni publice.

Pentru străini cari cereau indigenatulu, s'a statoritu taxa de 500 galbini.

În anii aceștia afacerile Transilvaniei ajunsesera la unu stadiu, câtu în realitate guberná mai multu comandantele de corpu decâtu gubernulu civile alu țerei. Era și gubernatorulu unu omu care'si petrecea viați'a că creștinu evlaviosu mai multu în rugăciune decâtu în fapte bune.

În Iunie 1730 convóca generalulu Wallis dieta la Clusiu și face se se votedie tributulu în suma de 500.000 fl., pe care o împarte după cele trei națiuni, înse totu așa, ca aristocrați'a feudală se nu plătescă nici-unu banu, de și ea nu mai purtá nici arme, pentrucă regimente de linia, adeva trupe stabile se infintiasera îndata la trei ani după pacea dela Sătmăru, înse numai din fiii poporulu țieranu, fórté pușini orășieni saraci și mai nici-unu nobilu.

În anulu acesta s'a escatu a trei'a rescóla a romaniloru totu în muntii apuseni, unde au devastatu și minele de feru și de argintu de la Trascău.¹⁾

În 1731 Dec. 14 gubernatorulu Kornis după funcțiune de 18 ani móre lovitu de gutta în castelulu seu dela St. Benedicu. Presiédente alu gubernulu se face br. Ștef. Veselényi, éra în locu de gubernatoru actualu imperatulu denumesce în 19 Iuliu 1732 totu pe com. Franciscu Wallis, înse cu titlu numai de directoru. Curtea șciá ceea ce voiá anunțe în favórea catholicismulu, fără a carui consolidare după tóte simptomele câte se aratau, posesiunea Transilvaniei nu se credea a fi sigura. Dăra și episcopulu Sorgér era omu violentu, precum s'a vediuțu din câteva mesuri luate în dilele lui Wallis.

Cu rescriptu din 14 Dec. 1732 imperatulu a datu ordinu, că br. Inocenție Clain episcopu alu greco-unitiloru se

¹⁾ Idem.

aiba locu si votu in corpulu legislativu alu tierei, ceea ce a facuta fórte multu sange reu la membrii dietei.¹⁾

§ 55. Impartirea comitateloru între Ungari'a si Transilvani'a. Rebeliune religiósá in unele comitate din cele incorporate. Reforme in administrarea justitiei. Invasiune de emigranti. Arestari pentru conspiratiuni. Inca prin pacea inchieita la Oradea mare in a. 1538 între Ferdinand I si Ioanu Zapolya se incorporasera din Ungari'a câteva comitate la Transilvani'a, pe care acum Zapolya o posedea cu titlu de rege. Acea incorporare a trecut prin multe catastrofe si dupa fiecare resboiu purtatu de principii Transilvaniei cu imperatii si respective cu regii Ungariei se innoia sub diverse condituni, incorporanduse la Transilvani'a comitate cand mai multe cand mai puține pâna la Mich. Apafi, cand se mai țineau de Transilvani'a numai cele numite mai in susu. Diet'a Ungariei voia se ia nu numai acele comitate, ci si Transilvani'a întrega. Protestele si discordi'a erau de tóte dilele. In fine i s'a uritu si imperatului de atâtea certe aristocratice si asia prin rescriptu din 31 Dec. 1731 a decisu impartirea acelor comitate asia, cá comitatele Arad si Marmatia au fost incorporate intregi si din Zarand jumatate la Ungari'a, éra Transilvaniei ii remasera comitatele Crasna, Solnocu mijlociu, districtulu Cetatii-de pétra si Zarand partea de cátra Transilvani'a. Acelu rescriptu a fost publicatu si codificatu ca lege a tierei in diet'a dela Sibiiu ținuta in Febr. 1733.

Asia au remasu acelea ținuturi incorporate pâna in a. 1861. Diet'a Ungariei inse niciodata nu a incetatu a le recere si pe acelea, totu asia inse ardelenii nu au incetatu a se opune si a invoca protectiunea suveranului contra Ungariei pâna la 1848.

Nu a trecut prea multu, pâna cand chiaru in comitatulu Aradului celu incorporatu la Ungari'a se descoperi unu com-

---

¹⁾ De atunci a remasu la romani anecdot'a care ține, cá in momentele cand episcopulu Inocentie a intratu in sal'a dietei, unu magnatu trufasiu întrebà latinesce in batjocura: Ce cauta Saul între profeti? la care episcopulu ar fi respunsu, cá Saul cauta pre asinii tata-seu.

plotu fôrte seriosu de natura religiôsa, care inse luà si colóre politica între magiari calvini si serbi orientali, precum se va vedea în urmatorii §§-i.

Dela 1733 înainte gubernulu s'a separatu éra de celu militariu si gubernatoru fu alesu în Nov. 1734 religiosulu comite Ioanu Haller. În 1735 fu reorganisata curtea de apelu separandu-se cù totulu de gubernu, sub presiedente propriu, cu instructiuni prôspete, cà-ci starea ei multu mai miserabila decâtu ar fi cea asîa numita patriarchala, nu mai era de suferitu. În 1737 s'a decisu că resiedinti'a gubernului se fia Sibiîu, éra a Curtii de apelu M. Osîorheiu, unde a si remasu.

În 1736 diet'a votà 10.000 galbini prezentu pentru mirés'a Maria Teresi'a.

Acum comandante de corpu era ducele Lobkovicz tocma pre cand prorupse alu doilea resboiu cu turcii. Iosifu Rakoczi era la Cernavoda. Lui Lobkovicz îi vine ordinu dela Vien'a, că se sparga diet'a adunata la Sibiîu, cà-ci aceea conspira cu Rakoczi. În 10 Febr. 1738 generalulu o si trimite acasa. În 1 Mart. o trupa de emigrati strabate din Moldova prin Oituz, dara trupele imperiali le facu 120 morti si 11 captivi si'i iau la fuga. Atunci gubernulu centrale din Vien'a iritatu fôrte din caus'a atàtoru conspiratiuni, dà ordinu strictu că se arestedie éra pre càtiva denuntiatu totu de càtra cei din sangele loru că conspiratori. În 29 Martiu colegiulu calvinescu din Aiud a fost inpresuratu de ostasime, superintendentele reformatu Stefanu Iuliu Szigethi si profesorulu Sigismund N. Borosnyai au fost arestati; din alte parti ale tieriei arestara pe unu com. Ioanu Lázár si pe cumnatu-seu Samuil Bethlen asesoru la tabla, mai departe pre alti patru magnati Mich. Toldalagi omu de ani 70, orbu de totu si surdu, pe Sigismund Thoroczkaî lovitu de gutta, pe Franciscu si Lad. Rhedei, pe unu senatoru anume Szebeni din Alba-Iuli'a si pre alti mai multi din Sibiîu, Clusiu, Deva. Las' cà precum se vede, spionii denuntiantu s'au însielatu în unele persône cu totulu innocente, sau cà le-au denuntiatu din reutate si resbunare dracésca, dara ceea ce bate tare la ochi în casulu acesta este împregiurarea, cà precum ne convingemu din art. 6 de lege alu dietei din Febr. 1738 insusi gubernulu tieriei a incuviintiatu

in fati'a lunei acelea arestari cu violarea manifesta a libertatii personale aristocratice si bisericesci, pentru care legile fundamentali ingrijisera, cá persóne nobile se nu póta fi arestate decâtu numai in casu de flagrantu delictu in momentulu cand comitu vreo crima; in oricare altu casu se fia judecate pe picioru liberu, puse in prinsóre numai dupa publicarea sentintiei de condannare. Acilea e preste putintia se nu reflectamu la legile citate la altu locu, in puterea carora popii romanesci si chiaru episcopii loru puteau fi arestati la unu simplu prepusu si aruncati in prinsóre. Cum se schimba véculu si cum uneori Nemesis resbunátóre dà omenimei o neasteptata satisfactiune!

Pre câtu a mai duratu resboiulu turcescu cei arestati au fost detinuti totu in prinsóre. Acum inse chiaru gubernulu transilvanu a scrisu mai de multeori la curte aparandu-le innocentia si cerendu liberarea captiviloru, éra com. Emericu Bethlen mergéndu la Vien'a in Iuliu cerù audientia si se rugà pentru ei. Curtea pusese inca din Aprile 10.000 fl. premiu pe capulu lui Ios. Rakoczi, daca va fi prinsu de viu si 6000 fl. de'lu voru aduce mortu. In Septembrie se asiedia o comissiune mixta civila si militara sub presiedenti'a gubernatorului Haller, care avù se puna arestatiloru 20 de intrebari relative la conspiratiune. Investigatiunea tinù pàna in 20 Octobre; comissiunea declarà pre toti innocenti si inaintà operatulu la Vien'a. Intr'aceea veni si scirea, cà celu din urma Rakoczi murise in 10 Nov. la Csernavoda; curtea se simti mai usiorata si cu decretu din 3 Dec. s'a enuntiatu liberarea tuturoru arestatiloru, care a si urmatu in 15 Ianuariu 1739.

In a. 1738 se mai intemplara unele schimbari, care pentru ardeleni merita se fia memorate. Comitatu Albei a fost din stravechime unu teritoriu atàtu de mare, in câtu elu ajungea de pre la Abrud preste Murasiu încóce, pre Tèrnava in sus pàna in marginile Munteniei la pasurile Buzeu si Siantiu, coprindea in sine si districtulu Fagarasiului. In acelu anu comitatu se desfacù in doue, Alba de sus si de josu. Alba de josu a remasu comitatu mare si compactu, cam precum este si astadi; celu de sus se compunea din mai multe petece, enclave de comune iobagesci risipite printre Sasime si Secuime,

cá totu atâtea apanage ticalóse pentru mai multe familii aristocratice, pàna ce sub absolutismu s'a desfiintiatu mai antaiu, éra a dou'a óra sub sistem'a actuala. Din asía rúmit'a Tiér'a-Oltului s'a formatu munieipiu autonomu cu titlu de districtu sau capitanatu alu Fagarasiului. Totu atunci s'a ruptu si regiunea ce se ținuse de fortaréti'a cunoscuta sub numele Cetate-de-pétra (Kövár) din comitatulu Solnocu mijlociu si s'a formatu in municipiu nou, micu si saracu, sub nume de Districtus Kövár, in semnu de recunoscintia càtra locuitorii lui, cari cá si cei din tiér'a Oltului, au facutu patriei in sute de ani servitii essentiali cu armele.

Dupa o domnia de 29 de ani impreunata cu mari lupte si greutati imperatulu Carolu a repausatu in 20 Octobre 1740. Cu acestu monarchu s'a stinsu lini'a barbatésca a dinastiei de Habsburg si 'ia urmatu lini'a femeieésca.

Imperatulu Carolu pentru persón'a sa nu a fost renumitu cá mare generalu, cu atátu mai virtosu inse prin reforme in administratiune si prin asiediaminte publice in tóte provinciile in care densulu cá domnu absolutu nu era inpedecatu prin resistenti'a dieteloru aristocratice. In tierile propriu austriace, chiaru si in Boemi'a puterea oligarchiei feudale apucase a fi infranta cu o suta de ani inainte de Carolu. In acelea tieri monarchulu dedea legi, totu elu le si executá prin ministri si celelalte organe ale sale, denumia si destituia pe administratori si judecatori, decidea in afaceri bisericesci si scolastice, cá si de resboiu si de pace. Numai in afaceri de inoposite si de inrolari in armata suveranulu ascultá si opiniunea dieteloru.

Aristocratii n'au vediutu nicairi si niciodata cu ochi buni pe classea burgesiei. Monarchulu óresicum spre a ținé aceste doue classe in cumpana, cum si a mai corege miserabil'a stare a finantieloru statului a fundatu o societate comerciala orientala, éra Triestulu care pe atunci avea abia 6 mii de locuitori, ilu inaltiá la rangu de Porto franco, prin care aduse multe milioane in circulatiune. Carolu a regulatu si postele, tribunale, politi'a; chiaru si pe feudali 'ia silitu cá se mai usioredie iobagi'a. Totu elu a introdusu mai antaiu prin lege cultur'a celoru trei plante, care dincóce si anume in Transilvani'a erau oprite prin legi dietali, adeca tabaculu, papusioiulu (cucuruзу)

si cartofii. Chiãru si armat'a trecù prin reforme insemnate sub Carolu. Atunci mai antaiu s'au infiintiatu si in Transilvani'a regimente regulate si stabili. Vien'a ii multiamesce mai multe edificii publice.

Din tôte, cele mai mari greutati si neplaceri le avuse Carolu din partea clerului catolicu, care nu'i mai stá de pre capu, cu scopu de a'lu face se extermine pe celelalte confessiuni.

§ 56. Afaceri si turburari religiöse sub CAROLU VI. in mai multe tieri. A trei'a conditiune a pazei dela Satmar asecurase libertatea religiösa pentru confessiunile protestante sau asia dise recepte ori indigenate, éra in a diecea conditiune s'a rezervatu reprezentantiloru tierii libertatea de a'si puté aduce napastuirile loru la diet'a tierii oricandu se va ținea aceea.

Conditiiunile pazei dela Satmar se intielegeau nu numai pentru Ungari'a propria, cí si pentru principatulul Transilvaniei, din cauza cà o parte mare din locuitorii acestei tieri înca a participatu la resboiulu civile de optu ani. Acelea conditiuni inase n'au adaosu nimicu la inpaciuirea certelor si la infrenarea hostilitatiloru confessionali. Aici in Transilvani'a cabinetulu Vienei sub Carolu VI era decisu nu numai a emancipa cu orice pretiu religiunea catolica de sub pressiunea calvina, dara a'i si inmulti credintiosii, a'i si asecura locu de frunte intre tôte celelalte confessiuni, precum s'a si intemplat. In Ungari'a hostilitatile confessionali perdusera la parere ceva si din agerimea loru pre càtu a ținutu resboiulu rakotzianu. Indata inse dupa venirea la tronu a imperátului si regelui Carolu fanaticismulu religiosu a luat caracteru totu asia de aprigu precum fusese elu in dilele lui Leopold.

Clerulu superioru, r. catholicu, arhiepiscopi, episcopi, abati, capitule necum se voiésca a sci ceva de libertatea religiösa a protestantiloru, dara nu voiá se audia nici macar de puținele concessiuni facute protestantiloru in diet'a dela Șopron (nemt. Oedenburg) celebrata in 1681 si in cea dela Poșon (Pressburg) din 1684. Clerulu catholicu sustinea sus si tare unele principie si doctrine, pre langa care orice apropiare devenia pentru totdeauna impossibila. Maioritatile care au decisu in acelea doue diete au fost dupa religiune catolice,

prin urmare fatia cu acatholicii foarte avare asă, în cătu acestia protestandu s'au retrasu din dieta. A protestatu inse si clerulu catholicu declarand rotundu, că elu nu se invoiesce la nici-o concessiune facuta acatholiciloru, nu recunósce decretelē dietei, ci pretinde supunere neconditionata dela acatholicu, abjurarea credintei si reintórcerea în sinulu bisericeii catholice, daca nu de buna voia, prin forti'a armeloru. Tractate de pace, diplome imperatesci-regesci, prin care se facusera concessiuni protestantiloru, clerulu catholicu la considerá de nulle si nedate, éra acilea sustinea doctrin'a foarte periculósă, care dusesse pe Ungari'a la perirea dela Varna si la total'a apunere dela Mohaciu, că adeca unu monarchu nu este obligatu în consciintia a respecta conditiuni, drepturi si concessiuni date în scrisu sau prin graiulu viu, care inse i se voru fi storsu cu puterea armeloru, adeca prin resboiu, precum au fost si tractatele inchietē cu protestantii. Mai departe clerulu denegá monarchului dreptulu de a face cuiva concessiuni în sfer'a religiósă fără invoirea bisericeii catholice si mai de aprópe fără invoirea capului vediutu alu acesteia, a papii dela Rom'a. Cu alte cuvente, clerulu rom. catholicu nu voiá se audia de nici-o libertate a consciintei, si daca totusi vreunu monarchu ar fi voitu se o proclame, atunci clerulu solidariu ca representante alu potestatii bisericesci era decisu a infrange potestatea civila si a o nimici în ochii popóraloru. Pána aici ajunsese potestatea clerului în domni'a lui Leopold I si alui Carolu VI.

De aci incolo clerulu incriminá pe protestantii cá pre urđitorii celoru mai multe rebellioni, cá pre amicii turciloru, cu alu caroru ajutoriu se rescóla; la care tóte mai sustinea si alta doctrina, care se póte dice că are doue taisie, că adeca iobagii domniloru sunt datori se tréca la religiunea domniloru feudali, éra acestia daca sunt catholici, sunt datori se silésca pe locuitori, cá se créda numai ce credu domnii loru si se mérga la bisericelē la care mergu acestia.

Dupa scóterea turciloru din Buda si din partea cea mai mare a tierēi acelasi cleru obligá pe monarchu, cá se ex-termine pe protestantii înca si de pre teritoriēle ținute 150 de ani de turci, sub cari protestantii se bucurasera de libertatea religiunei.

Fiindcă protestantii reclamasera mereu la curte, in fine Leopold le dete o resolutiune din 2 Aprile 1691 càtu se pôte mai sinistra, la care ei indata in Maiu aceluiasi anu replicara in unspredece puncte formulate cu fôrte mare durere sufletésca.

In acelasi anu se pusera mijlocitori la imperatulu ambasadorii staturiloru protestante, prin unu memorialu, inse éراسi fàra nici-unu folosu, mai alesu cà si episcopii ii intimpinara la curte cu alte memoriale inversiunate.

Asia se trecù timpulu pretiosu cu certe religióse secundate de resbóie cu turcii si cu francesii, pàna cand primatele Kollonich cu dat'a din 12 Ianuariu 1700, pre cand certe de aceeași natura sfasiiau spiritele si in Transilvani'a, se adresà càtra toti episcopii, càtra capitule si alti demnitaru bisericesci cu provocare, cá in privinti'a protestantiloru se respunda si se'si dea opiniunea la trei intrebari essentiali, care au fost:

1. Cum s'ar putea propaga preste totu religiunea catholica in Ungari'a fàra a viola pentru astadata respectivii articlii de lege emanati dela dieta (1681, 1684).

2. Dupace imperatulu s'a invoitu, cá in partile tieei din care turcii au fost scosi, tóte averile bisericesci de odinióra se se intórca éراسi la biserica, adeca la episcopi, capitule, monastiri, prepositi, abati (archimandriti), priori, colegii, acelea corporatiuni eclesiastice se dea si ele càte o suma órecare la tesaurulu statului in semnu de multiamita si cá desdaunare pentru enormele spese facute in resboiu de atàti ani.

3. Dupa mórtea episcopiloru averile mobiliarie remase dela ei, numite in stilulu de atunci *Spolium* (jafu, prada) devenía in adeveru prada, cà - ci o parte era luata de càtra fiscu, alt'a prefacuta in bani mergea la Rom'a, éra alte parti trecea in dintr'o màna intr'alta, cum suna dicatórea, cape rape.

Din acestea p. 1 este acela, care merita cea mai de aprópe atentiune. Acea intrebare Kollonich ó desface in alte siepte si adeca: In care localitati hereticii trecu preste concessiunile facute loru prin lege? Care biserici zidite mai de multu de càtra catholici se afla astadi in possessiunea hereticiloru? In care sate sau orasie nenumite in lege hereticii se afla in exercitiulu religiunei loru? In localitatile permise hereticiloru prin lege cine sunt domnii feudali? Care si càte

averi bisericesci (adeca secularisate) se afla in manile seculariloru (mireniloru), cand si in ce pretiu s'au instrainatu acelea? Ce fundatiuni bisericesci se afla, cu ce scopu s'au facutu, câte mai existu si câte au disparutu? In fine care biserici parochiali sunt parasite asia, in câtu se nu se mai póta folosi?

La acestea intrebari agere s'a cerutu dela clerulu superioru respnsu de mare urgentia, cu terminu de o luna. De acelea au si venitu si se afla conservate in desu-citat'a colectiune a lui Hevenesi.¹⁾ Câteva din acelea respnsuri ale prelatiloru au vediutu lumin'a dupa 184 de ani aici in Sibiiu²⁾ si anume dela episcopulu din Vatiu, dela celu din Cinci-biserici (Pécs), dela capitolulu din Strigon, dela celu din Neutra, dela episcopii din Oradea-mare, din Agria, Diakovar, dela priorulu Pauliniloru din Wiener Neustadt si alte doue nesubscrise, care se credu a fi un'a din Agri'a, éra alt'a dela Sambat'a-mare (Tyrnau).³⁾

Daca protestantii din acestea tieri nu aru fi fost christiani, ci secte mohamedane venite numai atunci in tíera cu armele inpumnate, si daca nici-unii nu aru fi fost de aceeași origine respective rassa cu r. catolicii, adeca totu magiari, totu slavi, totu germani cá si aceia, precum si totu fii ai patriei, cetatieni ai aceluiași statu si supusi ai aceluiași rege, totusi

¹⁾ Dupace acésta colectiune e citata adeseori mai alesu de càtra cultivatorii istoriei bisericesci, apoi se si intréba, cá cine a fost proprietariulu acelei colectiuni. Iesuitulu Gabriel Hevenesi un-guru nascutu din familia nobila in comun'a Miczka comitatulu Cetatii de feru in 24 Mart. 1656, omu din cei mai invetiati ai timpului seu, dupace functionase mai multi ani cá profesorulu si cá rectorulu in Vien'a si la Gratiu, mai tardiu cá egumenu au ajunsu a fi spiritualulu cardinalulu Kollonich si fórte bine vediutu de càtra imperatululu Leopold, care se si luá dupa consiliile lui. Pre langa alte ocupatiuni nenumerate Hevenesi a lasatu la mórtea sa o colectiune gigantica de manuscripte in 43 de tomuri, din care tom. 24 cuprinde multimea documentelor despre unirea religioasa a popóraloru gr. resaritene. Colectiunea intréga se afla in bibliotec'a universitatii dela Buda. Hevenesi dormia numai patru óre, purtá cercu de feru, care i se invescuse in carne. Mortu 1715. (Vedi Nilles Vol. I. pag. 8).

²⁾ Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge 19-ter Band 1884 dela pag. 693 până la 747.

episcopii, canonicii si egumenii monastiriloru nicidecum nu aru fi pututu propune, recomanda si pretinde asupra loru mesuri mai vrasmasiesci, mai barbare, mai resbunatóre si nechristiane, decátu se vedu esite din penele aceloru prelati spre batjocur'a si rusinea religiunei christiane, in cátu nu avemu se ne miramu, daca din alte acte se constata, cà chiaru turcii infruntau la diverse ocasiuni pe christiani dicèndule : « Noi cá credintiosi ai Islamului cari despretiuimu legea vóstra, nu putemu fi asia cruði càtra voi, precum sunteti voi càtra cei din sangele vostru ». Unii prelati au pretinsu, cá domnii feudali catholici se scóta din comunele loru pre toti popii si cantaretii protestanti, éra pe poporu se'lu silésc'a chiaru si cu brachiu militariu a merge la bisericelc rom. catholice; éra daca iobagii protestanti aru fugi din caus'a persecutiunei religióse, se'i aduca totu cu bratiu armatu. In cátu pentru domnii feudali protestanti, episcopii susțineau doctrin'a, cà acestia cá heretici nu trebue se fia suferiti a se mai bucura de dreptulu patronatului, si spre a nimicí pe aristocratii protestanti se provocau la câteva decrete vechi fórte barbare.

In cátu pentru cetatile reg. privilegiate, episcopii susțineau teori'a síóda, cà acelea tocma pentrucà au titlu de regesci, domnulu loru este regele, éra acesta fiindu catholicu este datoriu in consciintia a rapi tóte bisericelc dela protestanti, inca si capellele sau oratoriele si a scóte din acelea pe toti popii si alti bisericani protestanti.

Mai departe : Nici unui necatholicu se nu i se mai dea nobilitate, nici donatiuni se nu li se mai faca, nici la curtea Vienei se nu mai fia suferitu nici-unu protestantu a cere audientia si a vorbi in favórea protestantiloru. Hereticii se nu mai póta fi advocati sau procuratori in Ungari'a. In comitate nici-unu protestantu se nu fia pusu in functiune. In cetati si orasie protestantiloru se nu li se mai dea dreptu de cetatianu, nici la comerciu sau la professiuni se nu fia primiti. Nici tutoru (epitropu) la orfani se nu póta fi unu protestantu. Popii heretici scosi din functiunea loru, daca nu sunt nobili, se fia aruncati in iobagía si se li se dea câte o mosióra, cá se nu péra cu familiile loru, dara se faca robota iobagésca; éra daca sunt nobili si nu vreu a se face catholici, traiésca din averea loru nobilitara.

Mai in scurtu, locuitorii protestanti de orice nationalitate se fia degradati la starea in care cadiusera romanii atātu că romanii cătu si mai virtosu din caus'a religiunei lor.

Episcopulu Mich. Duorinkovits dela Vatiu unu slavacu selbaticu, dupace numera in dieces'a lui câteva comune cu biserici de lemnu si altele descoperite, spune mai departe, că elu au alungatu pe predicatorulu calvinu din Vatiu fără nici o ceremonia; mai este de parere, că protestantii nici că arendatori se nu mai fia suferiti.

Modulu incassarei decimeloru facea si acelui episcopu multa durere de capu.

Episcopulu dela Cinci-biserici Stef. Dolny recomanda si elu aplicarea de fortia armata si alte mesuri brutali, rōga inse pe primatele că se convōce unu sinodu mare generalu din Ungari'a si din Transilvani'a, la care se fia invitati si protestantii de tōte confessiunile, cu ai caroru capi se se incerce apropiare si impaciuire, fără a se face vreo concessiune strictu dogmatica din partea catholica. Despre comitātulu Cīnad observa Dolny, că acela in dilele sale era desolatu, adeca parasitu cu totulu de locuitori, ceea ce avemu se intielegemu asiā, că sub domni'a turciloru locuitorii fugisera de inaintea hotiiloru turcesci, éra in dilele lui fugisera de tirani'a catholiciloru, si numai dupace s'a mai molcomitu aceea, locuitorii de alte confessiuni religiōse s'au mai intorsu la vetrele lor.

Capitululu din Strigону recomanda mai multe mesuri pentru exterminarea predicatoriloru protestanti, unele mai blande, altele fōrte aspre, alungarea si temniti'a. Acei canonici inca se plangu asupra risipei de averi bisericesci, rapirea decimeloru, desolarea mai multoru biserici. Capitululu slavaciloru dela episcopi'a Neutrei recomanda pedepse din cele mai aspre si temnitia (comprehendendi et strictissime puniendi) asupra popiloru protestanti, provōca pe domni că se nu suferē pe acatholici in mosiile lor, pe rege că se'i scōtia din cetati si orasie.

Tōte celelalte respunsuri suna totu in spiritulu celoru citate până acilea.

Din aceleasi documente ese, că până pre la 1700 in mai multe comitate ale Ungariei se aflau locuitori catholici multu mai puçini decâtu era acatholici, éra in unele mai nicidecum,

preotii catholici scadiusera tare la numeru, erau si multi fórté ignoranti intre densii.

Citindu coprinsulu loru iti vine se nu'ti credi ochiloru, daca nu vei reflecta cà ele au fost scrise in 1700.

Pàna in acea epoca partea cea mai mare a Germaniei cu Prussi'a, Angli'a cu Scoti'a, Danemarc'a, Sveci'a, Elveti'a in majoritate erau dejá de multu protestante. In acelea staturi isi puneau sperantiele loru protestantii din Ungari'a si Transilvani'a si nu remaneau datori catholiciloru cu respunsuri si atacuri. Protestantii pre langa ce combatteau dogmele catholice si ritulu, erau maiestrii a descrie in predicele loru cu colori negre rapacitatea clerului superioru incependu dela Scaunulu Romei pàna la egumenii monastiriloru. Popii loru adeva esplicau poporului ce insemnédia asia numitele Beneficia sau taxele de confirmare ce se iau dela episcopi, inoposite numite Praebendae, Gratiae expectativae, adeverata simonia, care facea parte intregitóre a politicei inalte; mai departe Annates sau veniturile de pre unu anu ale episcopiloru si altoru demnitari bisericesci, cari erau datori se le trimita pe acelea la Scaunulu Romei; totu asia si Spolia sau averile mobile si immobile remase dela episcopi repausati. Protestantii imputau catholiciloru si alte titule de venituri cunoscute in biseric'a latina sub diverse numiri, cum Reservatio, Praeventio, Devolutio, Commenda, in fine Indulgentiele, sau cum se numescu acestea in biseric'a greco-orientala, carti de ertatiune, care se cumpara spre a se pune pre peptulu mortiloru cá se fia ingropati cu ele, se le aiba cand voru ajunge la usi'a raiului. Din tóte inse massele popóraloru se iritau mai multu asupra catholicismului din caus'a decimeiloru, care in multe diecese se luau chiaru si din legumele cultivate in gradin'a dela casa. Unu mijlocu fórté usitatu alu protestantiloru de a inversiuna pe catholici si a provoca resbunarea loru era, cand îi batjocória, precum faceau si cu biseric'a resaríténa, sectatori superstitiosi ai lui Antichristu, inchinatori de idoli, adeva inchinatori ai crucii, ai icónelor si statueloru, rugatori ai santiloru si ai Santa-Mariei.

In acésta dispositiune hostila aflase Carolu spiritele la popórale Ungariei, pre candu s'a incoronatu elu rege. Dorinti'a unui monarchu mai pre sus de tóte catholicu, inse si doritoriu

de pacea popóraloru, nu putea se fia alt'a, decâtu inpaciuirea loru fàra cea mai mica scadere a bisericeii catholice; acelu scopu inse densulu, ministrii si mai vîrtosu consiliarii sei eclesiastici nu puteau crede cà'lu voru ajunge pe alta cale, decâtu numai lucrandu dio'a si nóptea, pentru cá toti cetatienii vastei monarchii se intre in sinulu bisericeii r. catholice si se créda tóte càte le crede acésta. Deslegarea acelei probleme piramidale pentru imperatulu ajunsese a fi o cestiune de consciintia, conditiune a mantuintéii sufletului seu. Consiliarii sei ilu intariau pe fiacare di in acea credintia a sa. De aici apoi se póte esplica de ajunsu tendenti'a unui mare numeru de mesuri, decrete, rescripte, resolutiuni, parte nemerite, parte cu totulu eronate, din càte au emanatu in afaceri religióse dela imperatulu acesta. Noi strimtorati de timpu si de spatiu ne marginimu acilea numai la numirea càtorva, unele de interesu mai generalu, altele relative mai multu numai la biserica romaniloru, in càtu acelea au ținutu spiritele in agitatiune permanenta.

Procedur'a propagandei catholice in Transilvani'a diferia multu de cea din Ungari'a, unde mai vîrtosu dupa inchéierea pazei dela Pasarovitz era neasemenatu mai necrutiatóre decâtu cea din Transilvani'a. In acésta tíera curtea Vienei înca totu mai respectá informatiunile coprinsa in memorialulu generalulu Carafa, care asigurase pe imperatulu Leopold I, cá ardelenii sunt nespusu de fanatici pentru confessiunile loru religióse, prin urmare se'i tractedie cu mai multa crutiare si prevedere, inse fàra a perde din vedere nici pe unu momentu scopulu din urma, cá daca nu potu converti pre toti locuitorii tíerei la catholicismu, celu puçinu se strabata cu planulu mai usóru de realizatu, care era, cá nu numai se se anuledie tóte legile tíerei asupritóre pentru religiunea catholica, ci acesteia se i se si asigure pentru totdeauna superioritatea preste tóte celelalte confessiuni.

Unu inceputu doritu se facuse mai de inainte in Transilvani'a prin readucerea societatii Iesutiloru cá missionari si totodata profesori pe la tóte scótele catholice; apoi prin restaurarea vechiei episcopii catholice si ocuparea bisericeii cathedrale din Alba-Iuli'a. Sasii din Sibiu au trebuitu se dea pentru ostasimea catholica una din multele biserici vechi,

éra iesutilorú locu de bisericá si resiedintia in fruntea piatiei acolo, unde se vede astadi biseric'a si casele parochiali cu scólele.

Sub Carolu dela 1713 pàna la 1723 sasii dupa multe negociari si tocmeli neplacute au fost constrinsi cá se mai dea catholiciloru înca o bisericá in Sibiiu si fosta monastire a calugariloru dominicani, pentru calugaritiile ursuline spre a deschide scóle de fete; éra la desele pretensiuni ale generalului Steinville († 1720) si dupa acesta la cererea lui Virmont sasii au cautatu se mai dea catholiciloru câte o bisericá si alte incaperi in cetatile Mediasiu, Bistritia, Seghisiór'a.¹⁾ In Brasiovu iesutii se asiediasera mai de inainte, unde aveau si scóla buna, la care mergeau si unii feciori de romani cá se invetie ceva carte latinésca, dupace la scólele sasesci nu erau admisi.

In 1713 a venitu in Transilvani'a unu altu episcopu catholicu Georgie Martonfi, care isi ocupase scaunulu cu mare fala si pompa dupa datin'a celoru din Ungari'a si cu scopu invederatu de a si pune man'a dintruodata pe tóta puterea aprópe suverana, de care au dispusu episcopii catholici in acésta tíera pàna la reformatiune. Urmarea fu, cà elu prin ținut'a sa provocase resistentia die tóte partile, pàna la mórtea sa intemplata in 1721.

S'a premisu mai in sus, cà propagand'a in Ungari'a era multu mai violenta. Aici adaogemu, cà mesurile sale se intindea nu numai asupra protestantiloru de ambele confesiune, ci si asupra popóraloru de religiunea gr. orientala, precum romani, serbi, ruteni, càtiva bulgari; prin urmare cere trebuinti'a cá se cunóscemu si câteva mesuri de acelea, care atingeau fórte de aprópe si pre numerosulu poporu romanescu locuitoriu in acea tíera si in Banatu, dupace si acesta fusese ocupatu dela turci.

Cu abatere dela spiritulu pabei de Satmar, sub imperatululu Carolu au emanatu intre alte mesuri restrictive pentru necatholici înca si acestea:

¹⁾ Karl Fabritius, Beiträge zur Kirchengeschichte Siebenbürgens in Archiv des Vereins etc. neue Folge I. Bd. Seite 238—269. — Wilh. Schmidt, Zur Geschichte der Jesuiten in Hermannstadt. Archiv n. F. Bd. VI. S. 231—265.

Decretu din 7 Ianuaru 1731, prin care se curma si opresce tragerea de orice salarie si ajutorie din tesaurulu statului in favórea popiloru protestanti.

Totu din acelu anu si di necatholicii sunt obligati a ținé si serbatorile catholiciloru si a nu lucra intru acelea.

Cu decretu din 6 Aprile 1731 protopopii catholici sunt auctorisati a visita si examina pe popii protestanti asupra administrarii baptismului, pentru cá se se convinga, daca aceia pronuntia cuventele formulate si ținute in biseric'a rom. catholica. Totu cu acea ocasiune cauzele matrimoniali ale protestantiloru au fost supuse la judecat'a si revisiunea episcopiloru catholici.

In acelasi timpu functionarii si advocatii de confessiuni protestante au fost obligati a depune juramentu dupa o formula catholica redactata in adinsu pentru acelu scopu.

Unu altu decretu din 28 Novembre 1732 impune ținerea serbatoriloru catholice inca si locuitoriloru de religiunea gr. or. neunita. Contrasemnatu la acestu decretu cá ministru com. Ludovicus de Battyán.

In a. 1734 curtea merge si mai departe, cà-ci prin decretu din 20 Octobre opresce pe protestanti a infiintia scóle superiori, daca nu'si potu castiga spre acestu scopu pentru fiacare scóla câte unu privilegiu sau mai bine gratia immediatu dela rege.¹⁾

§ 57. Conspiratiune sangerósa din caus'a proselitismului. In a. 1735 a urmatu conspiratiunea dela Aradu asía numita a lui Pero Szegedinetz, in urm'a ei versarea de sange pentru religiune si apoi executiunile infricosiate, a caroru descriere o reproducemu aici asía precum o amu descriu in Nrii 15—17 ai diariului Transilvani'a din 1871.

Istoricii unguresci si transilvani au scrisu pàna in anii mai d'incóce cu rezerv'a cea mai mare despre rebelliunea d'in 1735, éra unii au trecutu preste ea cá si cum aceea neci nu s'ar fi intemplat. De candu inse adunarea de documente istorice si preste totu scrierea istoriei nu mai intempina d'in

¹⁾ A se vedé: Index normalium resolutionum regiarum in Departamento ecclesiastico etc., unu foliantu grosu, manuscriptu in bibliotec'a episcopiei gr. catholice romanesci dela Oradea mare.

partea guberneloru greutatile de odenióra, de atunci acestu episodiu istoricu inca este scosu la lumina si descriu dupa mai multe date authentice.¹⁾

De si teatrulu rescólei ungaro-serbesci dela 1735 a fostu in Ungari'a propria, precum se va vedea mai apoi, totusi noi simtimu necessitatea de a reflecta la ea inca si d'in punctu-de-vedere specificu transilvanu, cum si specificu romanescu, d'in cause pe care lectorulu adapatu in istori'a nóstra le va descoperí usioru.

Causele primitive a le rebelliunei. In aceiasi ani in carii cabinetulu d'in Vien'a lucrá cu totu adensulu prin agentii sei sî prin partit'a catolica d'in Transilvani'a, pentru cá se'si supuna siesi acésta tíera, generalii sei carii portasera armele victorióse pàna spre muntii Balcanu (Hoemus), avea instructiune cá se rescóle pe serbi in contra turciloru. Anume generalulu Piccolomini, omu desteptu si indemnativu, sciù se castige increderea serbiloru mai multu decâtu toti ceilalti. Dupa-ce armat'a imperatésca reocupase Semendri'a si Belgradulu dela turci, Piccolomini intrà in relatiuni de aprópe cu Georgie Brancoviciu, carele se ținea descendente (stranepotu) alu familiei Brancoviciu, care domnise odinióra preste serbi. La recomandatiunile lui Piccolomini imperatulu Leopold inaltià pe Georgie Brancoviciu numitu si Georgie Serbulu, la rangulu de baronu si mai tardíu de comite. Inse Georgie Serbulu nu era omulu care se puna pretiu pe asemenea titulare desierte; elu se ținea pe sinesi esitu d'in famili'a de domnitoriu, si credea cà are dreptulu cá se se arunce in fruntea serbiloru si a bulgariloru, fàra cá se aiba necessitate de ranguri nemtiesci. Lui Brancoviciu ii fu fòrte usioru a castiga in partea sa pe clerulu serbescu si prin elu pe totu poporulu. In scurtu tempu serbiei carii neci sub cea mai cumplita tiranià a turciloru nu au fostu depusu tóte armele d'in mana, se adunara in numeru de multe mii si se pusera sub comand'a lui Georgie. Atunci acesta aruncandu ochii de alungulu linieloru formate d'in serbiei armati, isi aduse amente de aceea ce a fostu órecandu poporulu serbescu, si reflectandu la ceea ce ar trebui se ajunga elu, in una dî frumósa se

¹⁾ Vedi intre altii la Mich. Horváth in Istori'a Ungariei (esita in 1863), Nic. Papp, Istori'a rescólei d'in 1735, Clusiu 1866 etc. etc.

proclamă pe sinesi de rege alu Serbiei, Bosniei, Thracei, Bulgariei și alu Sirmiului.

Nu acesta fusese scopulu cabinetului imperatescu atunci candu a irratu pe serbi in contra turciloru și le-a datu arme că se'i combata, ci scopulu lui a fostu, că cu ajutoriulu serbiloru se se puna in stare de a cuceri numitele tieri și a le ține pentru sinesi. Asiá dara indata ce Ludovicu, marele duce de Baden in calitatea sa de comandante supremu alu armatei imperiale audí despre fapt'a lui Georgie Brancoviciu; facú relatiunea sa la Vien'a și cerú instructiuni precise. Imperatulu Leopold sparietu de urmarile serbiloru, transmise ducelui instructiuni cum amu dice, discretionarie, prin care era auctorisatu a face ori cum va sei, numai că Brancoviciu se fia delaturatu d'in drumu, adeca buna-ora precum urmas Castaldo cu Martinuzzi, Basta cu Michaiu, că pusera de'i assasinara.

Ducele Ludovicu purcese asupra lui Brancoviciu dupa unu altu metodu. Elu adeca'lu chiamă in una de dîle la sine sub pretestu că și cum ar voi se'i comunice nu sciu ce favoruri, scutintie, drepturi, cu care imperatulu ar avea de scopu a ferici pe serbi. Georgie Brancoviciu crediendu că n'are a se teme de nimicu, a caditu in cursa, că-ci indata ce a intratu la ducele Ludovicu, acesta desarmandu'lu ilu declarà de arestatu și'lu transmise la Vien'a, de unde apoi ilu dusera in fortareti'a Eger d'in Bohemi'a in celu mai mare secretu. In acea captivitate gemù și suspinà Georgie Brancoviciu preste doue-dieci de ani, pâna ce infrantu trupesce și sufletesce, se mutà d'in acêsta viétia in an. 1711.

Se intielege că serbii se irritasera fôrte pentru aruncarea in captivitate a noului loru rege, d'in care cauza ei și mânara deputatiune la Vien'a, pentru că se reclame pe Brancoviciu, firesce fâra neci-unu resultatu. Intr'aceea fortun'a bellica érase se mai întôrse odata in favórea turciloru. Atunci serbii se vediura strimtorati intre doue focuri. Intr'aceea ei totu avea a se teme mai multu de vindict'a furiósa a turciloru că de perfidi'a iesutiloru, carii precum bine se scie, pre atunci era prepotenti in Vien'a. Asiá serbiloru celoru compromissi la turci nu le remase altu mijlocu de scapare, decâtu că sculanduse cu familiile și cu tóta averea căta era in stare de

a'si lua cu sene, se'si caute refugiu d'incóce de Dunare. Asia venira ei sub conducerea patriarhului loru anume Arseniu Cernoviciu, si se asiediara prin ținuturile pe unde'i vedemu si astadi amestecati cu vechii locuitori, parte connationali de ai loru, si parte mare romani mai incóce in Banatu.

Acum incepù si curtea Vienei a medita asupra unoru mijlóce, prin care se se inpace spiritele serbiloru. Resultatulu fu diplom'a imperatului Leopold I. emanata in favórea serbiloru cu data d'in 20 Aug. 1691. Prin acea diploma serbii castigara unu feliu de autonomía eclesiastica, amestecata si cu unele drepturi politice. Ei adeca in sensulu aceleia avea se dependa atátu in affacerile eclesiastice, càtu si in cele politice dela patriarhulu loru si dela ai loru deregatori. Alu doilea dupa patriarchu era vicevaivodulu serbescu, carele in casu de necesitate avea dreptulu a chiama pe serbi sub stendartu si a'i comanda. Mai incolo prin diploma se assecurá serbiloru libertatea in essercitiulu religiunei in o mesura, in care acela sub domni'a corónei unghuresci si sub sceptrulu Habsburgiloru nu era assecuratu la neci una alta confessiune si poporu, éra in Transilvani'a domnita de aristocrati'a sa cea calvinita, necum romanii orientali, dara neci romano-catolicii nu se bucurá de libertate religiósá asemenea celei coprinse in diplom'a data serbiloru. Intr'aceea noi cunóscemu de airea, cà tocma pe atunci, adeca in a. 1691, era in lucrare si diplom'a destinata cá se assecure libertatile Transilvaniei, ale popóraloru si confessiuniloru ei.

Serbii colonisati in modulu aratatu in tierile numite ale corónei unghuresci, se aratara prea indestulati cu coprinsulu diplomei imperatesci emanate in favórea loru. Ei atunci indata 'si alesera de vicevaivodu pe unu connationalu anume Monasterli, omu iubitoriu de arme si lupte. D'in acelu timpu inainte serbii au fostu de mare ajutoriu imperiului atátu in contra turciloru, càtu si in contra Curutiloru lui Emericu Tökölyi si Franciscu Rakoczi, adeca in totu decursulu revolutiuniloru unghuresci pàna in an. 1712. Incuragiati prin diplom'a castigata si prin alte promissiuni mari venite dela Vien'a, serbii combatea cu mare furia revolutiunea unghuresca si facea multe si mari rele unghuriloru, ale caroru sate si orasie le depredá si aprindea, éra pe locuitori ii trecea prin

ascuțitul sabiei. De aru fi locuitu acei colonisti serbi câteva sute de ani cu ungurii (magiarii) la unu locu, si de aru fi suferitu ei dela oligarchi'a si aristocrati'a unгурésca, de ess. relele pe care le suferise până atunci poporulu romanescu, ba si insusi poporulu magiaru, atunci furi'a serbiloru colonisti in contra locuitorilor Ungariei totu ar fi mai avutu unu sensu, asia inse e invederatu că ei combatea revolutiunea parte că instrumente órbe, parte cu scopu că se castige sî mai multu dela imperatu si imperiu.

In fine revolutiunea unгурésca fu calcata si inpaciuita abia. Multime de averi confiscate dela Curuti fusera donate Lobontiloru, adeca celoru carii au ținutu cu cas'a Habsburg in contra lui Tökölyi si mai tardiu in contra lui Rakoczi. In acelea tempuri serbii inca asteptara că se fia remunerati cătu se póte mai bine pentru atăta sange ce au versatu ei in unu periodu de vreo douedieci de ani. Reu s'au insielatu, pentru că in casulu de fatia inca se póte aplicá cunoscut'a sententia a poetului germanu: »Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen.« (Arapulu si-a inplinitu datori'a; Arapulu póte merge), adeca: Ai inplinitu porunc'a; hai, cara-te, ce mai vrei, vedi'ti la cale, séu că'ti tragu un'a. Cardinalulu archiepiscopu Kollonics si toti iesuitii d'in Vien'a, in a caroru potestate se aflá bietulu imperatu Leopold I., mai asteptá inca si una alta proba de fidelitate si devotamentu dela serbii colonisati. Ei adeca le dicea: Faceti-ve catolici. Pre cătu tempu voi nu ve faceti catolici, nu poteti fi siguri nici de grati'a imperatului, nici chiaru de a lui Ddieu. — Urmarea acestei politice fu, că serbii in locu se mai castige câte ceva in cursulu aniloru, incepura a observa cu mare dorere sufletésca, cum inca si d'in drepturile acordate si recunoscute in diploma, incetu si óresi-cum pe nesimtite se restringe si se calca unulu câte unulu. Inse cea mai profunda dorere pe care o simtiá serbii in acelea dile era, că acuma nu se mai aflá unu singuru barbatu intre densii, carele se fia cutezatu a reclama si protesta in contra perfidiei ministrilor d'in Vien'a; pentrucă de si in acei ani de mari probe si insociti de atătea guere infricosiate, mai multi barbati serbi esindu pe deasupra multimei isi castigasera auctoritate si renume, dara gubernulu de atunci cá si ori-care altulu, sciuse

cum se procéda, pentru cá la toti aceia se le astupe gurele odata pentru totu-deauna. Titluri, ranguri, decoratiuni, pensuni, câte unu donu in bani séu in mosii, isi au, mai alesu la unu poporu semibarbaru, efectele lorú; éra déca totusi aru intempina si caractere stoice, Catonice, de bronzu, atunci se mai afla ele si alte mijlóce sigure, prin care asemenea ómeni au se dispara de pre scena in unu modu séu in altulu.

Dupa mórtea patriarchului Arseniu Cernoviciu gubernulu interdise fórté strinsu successorului seu Diacoviciu titlulu de patriarchu; éra dupa mórtea vicevaivodului Monasterli, alegerea de vicevaivodu inca le fú interdusa colonistiloru. In locu de vicevaivodu imperatulu ii supuse comandai unui generariu nemtiescu. Lucru érase usioru de priceputu. Despotismulu d'in natur'a sa nu suferé omogeneitate de elemente nationali, neci solidaritate de interesse la neci-unu poporu. Prepuitoriu (banuitoriu) cum este elu, totu-deauna tendé càtra maxim'a Divide et impera. Puçinu dupa aceea curtea imperatésca incepù a lua si dela serbi nesce inoposite (dari), pe care densii mai inainte nu le cunoscusera de locu.

Neindestularea spiriteloru produsa prin acelea mesure neastepate crescea treptatu intre serbi, pàna candu aceeași intre anii 1730—34 ajunse la culme, d'in cauza, cà acuma gubernulu cu manifest'a calcare a diplomei imperatesci incepuse a turbura pe serbi in essercitiulu liberu alu religiunei si a face p'intre densii propaganda in favórea catolicismului. Indata dupa acea nebunésca incercare a iesutiloru murmurarile serbiloru incetara, successera inse adunarile secrete, conventicule, conspiratiuni. Alergatau unii d'in ei si la curtea imperatésca, inse fàra neci-unu resultatu; tóte usiele era inchise pentru serbi, éra procedur'a cea mai aspra in contra loru era la ordinea dílei. Càteva arestari, intre care a unui preotu si a unui oficiariu dela Pecica, stationatu in Aradu, au iritatu si mai multu spiritele. Spune-se cà in acelea díle de ultima desperatiune serbii au trimisu in secretu deputati la insul'a Rodosto, unde petrecea Rakoczi in essiliu, pentru cá se'lu róge cá se se puna in fruntea poporului si se'i scàpe de nemti, cà-ci acuma serbii insielati cum erau, inca voru ținea langa unguri si voru lupta alaturea cu ei. Intr'aceea Rakoczi infrantu de doreri duple, in Martiu 1735 se mutà la cealalta viétia.

In an. 1734 episcopulu serbescu d'in Banatu fu alesu de mitropolitu la Belgradu. Atunci ministrii lui Carolu VI. cu tóta camarill'a sa ispano-germana crediura cà a venitu timpulu, cá se faca una incercare mai seriósa cu catolisarea serbiloru. Spre acestu scopu nou alesulu mitropolitu fu chiamatu la Vien'a, unde fu primitu de imperatulu cu prea multa bunavointia, apoi ii dede se pricépa, cà déca ar voi se tréca la catolicismu, de siguru ar fi inaltiatu la trept'a patriarchiei. In acelasi tempu ministrii si alte persóne mari invitá pe mitropolitu pe la banchete si óspetie care de care mai stralucite. In fine mitropolitulu si calugarii càti mersesera cu elu la Vien'a, se invoiescu si primescu unirea cu biseric'a Romei. Atunci imperatulu ilu numesce patriarchu prin o diploma noua, éra pe cei d'in comitiv'a lui íí incarca cu decoratiuni si alte donuri.

Patriarchulu se intórce la Belgradu, aduce inse cu sine multime de paseri straine, cumparate scumpu si asiediate in colivíi, pe care le aducea in màna nisce calugarasi teneri. Unii chronicari voiescu a sci, cà mitropolitulu, acum patriarchu, nu ar fi adusu acelea paseri numai asia d'in unu gustu copilarescu, ci cu scopu multu mai seriusu. Pe atunci adeca domnia la slavii meridionali una credintia desiérta, dupa care pe densii ii va scapa de turci unu Kral (rege, domnitoriu), carele va aduce in tíer'a loru nesce animale ne mai vediute pe la ei. Totu d'in acea cauza Piccolomini inca adusesse in Serbi'a camile, moime, papagali si alte animele straine transportate d'in Sicili'a.

Dupace noulu patriarchu ajunse in resiedenti'a sa cu mare pompa, precum le place serbiloru pàna in dio'a de astadi cá se védia pe archiereii loru, indata si conchiamà unu feliu de congressu national-bisericescu, compusu d'in preoti de miru, d'in calugari, d'in officari dela regimente care se formasera d'intre colonisti, cum si d'in alti barbati de frunte si comercianti. Intre cei chiamati la congressu chronicele numescu in fruntea loru pe Petru séu Pero Segedinetz, colonelu si comandante de doue regimente nationali d'in ținutulu Murasiului, cu resiedenti'a in orasiulu Pecica, apoi pe capitlanulu Ranko Tököli, fiu alu faimosului serbu Tököli alias Popovich Ioanu (nobilitatu numai in a. 1706), pe colonelulu

Zako, pe vicecolonelulu Schevith séu Sevicz si Ioanu Strbe alias Stírbu, Csorba, numitu si Ioanu Dumegyházi, maioru de granitieri colonisati, si alti càtiva, veniti nu numai d'in ținuturile militarisate, ci si d'in totu Banatulu si d'in comitatulu Aradului.

Patriarchulu vení in adunarea serbiloru éراسi cu pompa extraordinaria, asemenea celeia cu care intrase in resiedinti'a sa candu s'a intorsu dela Vien'a. Dupa chronicarii ungueresci, preasanti'a sa in restimpu de una septemana intréga n'a prea facutu acltu-ceva, decâtu a datu serbiloru mereu mese si óspetie, in càtu chiaru si ei stetea la mirare, cà ce se fia lucrulu acela. In a dou'a septemana conchiamandu pre toti cei veniti la Belgradu, incepù se le vorbésca despre natur'a primirei ce avuse elu in Vien'a; servia liturgi'a in tóte dilele si le spunea predice, pre càtu ilu taiá capulu, cà-ci se pare cà sciá carte mai multa decâtu ceilalti serbi, fiindcà cunoscea si limb'a latinésca binisioru. Cu càtu inse patriarchulu le vorbea mai multe, cu atátu serbii, carii si de altumentrea au fostu totudeauna fórte bigoti, intrá in prepusu mai mare. Beti'a d'in septeman'a trecuta evaporase d'in capulu lorú; cu tóte acestea ei ascultara pe patriarchulu càtúva tempu in tacere, si numai dupa aceea simtindu greutatea situatiunei, incepura a se retrage si a se consulta intre sinesi pe cale privata, cá se védia ce este de facutu. Patriarchulu crediendu cà acea tacere infundata a connationaliloru si correligionariloru sei ar fi unu semnu bunu, a trei'a dí aruncà orice masca si spuse serbiloru verde, cà fiindu elu la Vien'a, convinsu pe deplinu despre mantuitóriele urmari ce ar avea unirea bisericeí serbesci cu biseric'a Romei, elu dieu a primitu acea unire inpreuna cu tóta comitiv'a sa, adeca cu toti calugarii si calugarasii càti dusesse cu sine, prin urmare densulu crede asia, cà serbii recunoscèndu scopurile salutarie ale regimului imperatescu, nu voru intardié a imitá si ei pe patriarchulu lorú si voru trece cu totii la catholicismu, séu adeca voru primí unirea cu biseric'a Romei.

Audindu acestea serbii, in acelu momentu au si apucatu de scurtu pe patriarchulu si l'au strimtoratu cá se'si dea sama, cum a cutezatu elu se faca imperatului promissiuni de natura asia delicata, in numele lorú, inse fà'ra voi'a si

făra scirea loru.¹⁾ In câteva minute larm'a si amerintiarile mai alesu d'in partea oficiariloru, si a popiloru ajunsera atâtu de seriöse, in câtu patriarchulu se vediu constrinsu a se retrage in locuinti'a sa. Cu atâtă inse tuburarea nu se molcomí. Poporulu strigá se ésa patriarchulu, éra fiindu că elu le denegá cererea, oficiarii Pero Segedinetiu, Zako, Sevith, Tököli si Strba strabatendu cu forti'a la densulu, intre proteste si zuraitura de arme 'lu provocara cá se'si retraga cuventele in faci'a poporului, pentru că ei sunt determinati se'si apere cu sangele si cu viéti'a loru acea religiune, pe care densulu, patriarchulu, o vendù misielesce. Intre altii Strba trasese si sabi'a d'in téca. Atunci patriarchulu spaimantatu promise oficiariloru că va inceta cu predicele si cu propagand'a sa.

Era prea tardíu. Schintei'a de focu era aruncata in materi'a combustibile. Fanatismulu serbiloru s'a potutu mesura totu-deauna in intensitatea sa cu fanatismulu iesutiloru. Patriarchulu scapà cu fug'a la turci; popsiorii si calugarii câtí fusesera cu elu la Vien'a fusera batjocoriti, scuipati si batuti de popi si de poporu. Neci unulu d'intre cei adunati nu voiá se se départe d'in Belgradu, până ce nu voru fi assecurati că propagand'a a incetatu cu totul. Mai alesu oficiarii incepura a reflecta, că pentru ei cestiunea religiósá este totu-una-data si cestiune de nationalitate, in Ungari'a cá si in Turci'a, pentru-că déca multimea de serbi trecuta la Islam se perduse si pentru natiune, totu asia credea ei că se voru perde si in Ungari'a, facünduse unguni aceia carii se voru uní cu catolicii.

In fine totusi serbii adunati la congressulu d'in Belgradu se respandira, inse numai pentru cá se prepare una d'in catastrofele cele mai triste, de care vinu in unele timpuri preste popóra.

Spargerea rebelliunei. Inca dela a. 1733 Franci'a, Spani'a si Sardini'a dechiarasera casei Habsburg bataia. Armatele imperatesci fusesera batute fórte reu atâtu la Renu, câtu si in Itali'a. Nu numai regimentele germano-slave din provinciile cislaitane, ci si cele ungaro-transilvane in partea

¹⁾ Óre de atunci, adeca dela 1734 încóce, de câte ori se voru fi mai facutu promissiuni la curtea imperatésca in numele serbiloru si in alu romaniloru, fără scirea si fără voi'a loru?!

loru cea mai mare era scóse la Itali'a si la Renu cu atátu mai virtosu, cà-ci pe atunci imperatulu Carolu VI. se incurcase in guera fàra nici-unu confederatu. Totu pe acelea timpuri cetatile si fortaretiile d'in partile de josu ale Ungariei, d'in Banatu si Slavoni'a erau lasate in grij'a trupeloru de granitieri, care in acelea parti era mai totu serbesci. Oca siunea dara se pare a fi minunata de a se scula serbii si ungurii uniti si a infrange puterea austriaca.

Mai toti serbii càti au fostu adunati la congressulu conchiamatu de mitropolitulu loru la Belgradu, reintorsi pe la casele loru, devenira totu atáti emissari carii preparara rebelluinea. Pàna in Ianuaru alu an. 1735 conspiratorii castigasera in partea loru nu numai pe classea nemilitarisata a poporulu serbescu, ci si pe regimentele atátu pedestre càtu si calaretie asiediate in ținutulu numitu Bacica, éra officiaru d'in regimentele murasiane, adeca asiediate in ținutulu riului Mursiu dela Lipova inainte, offerira de buna voia sabiile loru in favórea rebelluinei.

In fruntea miscamentulu fu alesu colonelulu Pero (Petru) Segedinetiu, pe care avuramu oca siune de a'lu cunósce d'in congressulu serbescu. Dupa spus'a chronicariloru, acelu Pero érá pe atunci omu inaintatu in etate, avea unu fiu si una fìca in etatea juniei, era cunoscutu si magiariloru pentru infricosiatele lui crudimi si predatiuni comisse in anii juniei sale in contra curutiloru, pre candu elu cu serbii sei devastase intre altele orasiile Kecskemét si Crisiulu mare. Cu tóte acestea, adeca cu tóte relele càte au facutu serbii magiariloru, sau greco-resaritenii reformatiloru, ei asta-data nu numai se inpacara unii cu altii, ci inca si conspirandu, se confederara cu scopu de a se scula cu arme in contra casei imperatesci, in contra nemtiloru, in contra iesutiloru.

Nu se scie bine, cine au fostu mijlocitorii in paciuierei d'intre serbi si magiari, gr. resariteni si protestanti. Scriptorii magiari dau lui Pero Segedinetiu onórea de auctoru alu in paciuierei dicundu, cà elu pre langa ce a lucratu cu tóta putinciós'a prudentia, precautiune, prevedere, a recunoscutu totu-unadata, cà déca este cá rescól'a se aiba resultatu favorabile, apoi ea trebue se se intinda si mai departe preste poporulu unghurescu d'in comitate, prin urmare cà magiarii inca se

partecipe la acelu miscamentu. Se pôte cá cele ce spunu chronicarii despre Pero, se fia tóte adeverate; de alta parte inse este prea bine sciutu, cá pre càtu tempu a fostu in viétia Franciscu Rakoczi si fiu-seu, magiarii au státu in necurmate relatiuni cu densulu, au doritu reintórcerea lui d'in Turci'a, au panditu la tóte constellatiunile politice si bellice, cá dóra dóra li s'ar da ocaziune de a se rescula de nou si a scóte pe »nemti« d'in tíera. Adeca tocma asia, precum vediu-ramu cá se intemplase in tempurile nóstre intre anii 1849 et 1866.

De altumentrea curtea imperatésca, consiliarii si iesuitii ei inca au datu acum cá si in dilele imperatului Leopold, materia copiósá si ocaziuni dese pentru irritarea si revoltarea spiriteloru la popóra. Proselitismulu religiosu si asuprirea grea a confessiuniloru necatolice ținea pe ómeni in agitatiune incordata. Asediamentele țierei si anume organismulu municipieloru trecuse prin prefaceri essentiali, d'intre care multe putea se fia bune, de care inse trufasi'a si cerbicós'a boierime nu voiá se scia nimicu; apoi in municipie ea era si ea facea totulu. Poporulu țieranu se simtia fórte greu apasatu si despoiatu nu numai prin iobagía, ci acuma prin inoposite noue, mai inainte necunoscute, prin dare de naturalii, precum fênu, paie, ovesu, grâu etc. pe sam'a trupeloru, in fine prin desele recrutari barbare, cum se dice, cu funea, pentrucá enormele perderi d'in regimente se fia suplinite.

Vede ori-cine, cá in acea stare a lucruriloru nici-decum nu erá greu a rescula pe poporu, éra mai alesu pe celu magiaru de legea calvinésca d'in Ungari'a. Asia s'a si intemplat, pentrucá in rebelliunea dela 1735 au fostu amestecati pâna si càtiva popi calvinesci.

Cei de antaiu magiarii carii in cointielegere cu serbulu Pero si cu alti serbi s'au pusu in fruntea miscarei, au fostu Paulu Matula et Ioanu Sebestyén. Acesti ómeni caletorindu prin comitatele Aradu, Zarandu, Bechesiu et Biharea, in érn'a anului 1735 incepura a inrola pe sub ascunsu, inse in numele »regelui ungurescu Franciscu Rakoczi.« Langa Matula si Sebestyén se alaturara mai tardíu Ioanu Vértesi primariulu d'in comun'a St. Andreiu (Szt.-András) si Michailu Nyulak d'in comun'a Sabadca (Szabadka). Toti

acestia se dederă »de comandanti ai ostiriloru nationali in numele regelui Rakoczi.«

Conspiratii se preparara tóta érn'a, fàra cá gubernulu d'in Bud'a, ba fàra cá supremii comiti, adeca prefectii de prin ținuturi si subordinatii loru functionari se fia simtitu celu mai micu lucru. Celu puçinu asia dicu unii scriptori magiari. Avemu inse ratiuni de a crede, cà prea multi functionari municipali, déca nu au fostu cu totulu orbi si surdi, au trebuitu se védia si se audia miscarile unei masse de poporu mai preste totu tieranescu, care nici pe de parte nu pricepe maiestri'a façiariei asia, precum o pricepu classile superióre. Se vede inse cà una revolutiune in numele lui Rakoczi era dorita d'in totu sufletulu de càtra cei mai multi functionari unguresci.

In a dou'a jumatate a lunei lui Aprile au si inceputu a esí de prin sate unii ómeni si a se trage spre paduri si spre locuri baltóse. Pe la finea lui Aprile se vediura cà la una miie trei sute de magiari acunati intre rîulu Crisiulu si intre paduri. In acea céta de ómeni era cei mai multi d'in aceia, cari purtasera arme in óstea curutiloru. Prim'a fapta revolutionaria a conspiratiloru fu, ca rapira multime de vite cornute si totu feliulu de victuali d'in comunele invecinate si d'in curtile boieresci, pentrucá se aiba d'in ce trai, éra Vértesi si Nyulak rapira càtu s'au pututu mai multi cai frumosi d'in ieparile boieriloru.

Auctoritatile publice abia acuma se desteptara, séu dupa cum voiescu altii, s'au prefacutu cà se destépta si cà trebue se ia mesuri in contra rebelliloru. In poporu se respandí faim'a, ca éراسi vine lumea curutiloru, cà vine Rakoczi, a carui flamura se si vedea falvaindu pretutindenea. Pe atunci cancelariu la curte d'in partea Ungariei era comitele Ludovicu Batthyáni. Acesta primindu scirea fatala n'au intardiatu a lua totu feliulu de mesuri si a dá instructiuni pentru impedecarea rebelliei. Era prea tardiù. Semi-mesurele nu mai puteau folosi nimicu. Comandantele fortaretiei dela Solnocu anume Ioanu Böz apucase a trimite spre taber'a rebelliloru pe unu suboficiariu cu càtiva soldati. Unulu d'entre conductorii poporului, adeca Nyulak, vediendu pe acelu suboficiariu cu puçinii sei soldati, 'lu provocà cá se se predea,

făra a se mai încercă se verse sange. Soldatii inse detera focu asupra poporului. Atunci Nyulak aruncanduse iute pe calu se repezi asupra soldatiloru, ucise cu man'a sa pe suboficiariu, éra d'in soldati inca au scapatu abia numai unii cu viétia.

Este de insemnatu, că si in acestu casu de rescóla a poporului, conductorii lui 'i au datu porunci strinse, că pe ómeni d'in clas'a tieraniloru si pe serbi se nu 'i strice, éra boieriloru, negutiatoriloru si nemtiloru se le facu reu.

Comitatele desteptate cá din somnu incepura a'si armá pe boierii loru, ale caroru familii fugeau cá vai de ele in cetati si orasie. In aceleasi dile comitele Ioanu Pálffy, palatinulu de atunci alu tieriei, dete porunca comandantelui din Bud'a, cá se adune indata pe locuitorii tierani d'entre Dunare si Tissa, se se arunce cu ei asupra rebelliloru, se'i calce si se prinda pe conductorii loru. Astfeliu fu resculatu intregu comitatulu Heves, cum si locuitorii districtelorungurene numite Iasigi'a et Cumani'a, sub comand'a vicecapitanului loru Georgie Podráczky. Orasiele Crisiulu si Kecskemét inca fusera inarmate si puse sub comand'a lui Petru Halász. Comitatulu intregu alu Pestei fu datu sub comand'a lui Ioanu Beleznai, care odinióra sierbise cá curuti sub Rakoczi, éra acuma era colonellu imperatescu. Pe langa poporulu armatu d'in comitate si districte se mai dedita si doue companii de ostire regulata d'in fortaréti'adela Solnocu. Comandante supremu preste tóte acelea cete armate fu denumitu baronulu Stefanu Orczy.

Asia dara regimulu lipsitu de óste regulata, care era dasa in tieri straine, se vediù constrínsu a recurge la una mesura estraordinaria, a combate adeca rescóla de poporu, prin altu poporu, adeca tocma cá si cum s'a intemplatu in a. 1848 pe la noi. Ce se vedi inse, că br. Orczy cu toti subcomandantii sei n'au fostu in stare se adune vreunu numeru considerabile de ómeni armati spre a'i conduce in contra rebelliloru. D'in acésta causa br. Orczy nu a cutezatu a da peptu cu rebellii, ci apropienduse de ei preste Solnocu, unde au trecut Tissa, si trecundu pe la Tur si Szarvas, au statu la Ciab'a, de unde s'au tramisu in tóte partile spioni si patrole spre a cerceta dupa numerulu si starea rebelliloru.

Se vedemu acum, ce s'a intemplantu in acelasi timpu in taber'a rebelliloru. D'in acestia inca se adunasera numai 1300 ómeni armati binisioru, mai alesu cu pusce remase loru si pastrate d'in tempurile curutiloru lui Franciscu Rakoczi. Acestoru resculati in dilele de antaiu pre càtu avura ce manca si ce bea d'in comunele vecine, le merse fórte bine; dupa aceea inse incepura a murmura, pentrucà Pero si ceilalti serbi nu mai veniau cu regimentele loru. Planulu conspiratoriloru fusese, cá mai inainte de tóte se puna man'a cu ori-ce pretiu pe câteva cetati fortificate, cà-ci rescularea loru numai asia ar putea avé rezultate dorite. In lini'a prima ei isi propusesera a ocupa Aradulu, Giula si Inaulu micu. Coprinderea Aradului era concrediuta lui Pero, a Giulei celoru doi magiari Vértesi et Sebestyén. In adeveru cà acesti doi inisi au si mersu cu partea loru de cete asupra Giulei, si inpresuranduo cum se cade, au lațitu terróre mare in locuitori si in tóte acelea familii nobile, care cautasera scapare in acea cetate inpreuna cu mai multi functionari de comitatu, fruntea carora stetea vicespanulu Mateiu Klosz, unu omu acesta, pe carele tieranii ilu cautá spre mórte. In 2 Maiu cffrutii isi incercara puterile in primulú assaltu in contra Giulei. In aceeași di se escà si focu in cetate, ceea ce adaoșe si mai multu la terróre. In nóptea d'in 2 spre 3 Maiu Ioanu Sebestyén comandantele curutiloru magiari trimise vicespanului Klosz si preste totu celoru inchisi in cetate unu ultimatu in numele »maiestatei sale regelui loru Franciscu Rakoczi,« prin care'i provóca cá se se supuna si se dea cetatea in potestatea loru de buna voia, cà-ci de nu, va fi vai de ei. Respunsulu datu rebelliloru a fostu negativu si determinatu. Urmarea fu, cà in 3 Maiu curutii érași mai dederu unu assaltu asupra fortaretiei, fusera inse respinsi mai alesu prin haiducii de comitatu cu perderea càtoruva ómeni de ambe parti. Dupu incercari desierte facute pàna pe la amiédi, in fine curutii érași se retrasera. In nóptea d'in 3 spre 4 ei isi mai incercara inca odata fortun'a, inse totu fàra resultatu. In diori de di curutii tramisera érași unu parlamentariu la cei d'in cetate, pe care inse Klosz nu'lu primí, éra apoi unu haiducu ilu si inpuscà in modu clandestinu, precum se pare, chiaru d'in porunc'a lui Klosz.

Vediendu Sebestyén conductoriulu curutiloru, cà celoru d'in cetate nu le pasa de ei, comandà unu assaltu generale; dara fiendu elu insusi vulneratu indata la inceperea assaltului, cetatienii érași ilu respinsera, omorîndu siepte curuti si luan-dule partea cea mai mare a viteloru adunate de curuti, pentru cá se le taie.

Complotulu d'in Aradu. Pero si altii cadu in cursa. Pre candu curutii magiari impresurasera Giula, ei tramisera in mare secretu doui deputati la colonelulu Pero cu missiunea, cá se 'i spuna cà taber'a curutiloru cresce la numeru pe fia-care di, cà nu mai incape in paduri si cere cá sa fie scósa la bataia; deci Pero se grabésca cu regi-mentele serbesci, se ia si pe maghiari sub comand'a sa, éra acestia pàna atunci voru esí la satulu ungurescu Herdés, cunoscutu si sub nume de Erdóhegy in comitatulu Aradului, pe malulu stingu alu Crisiului albu, aprópe de Ineu.

Acei deputati ai curutiloru maghiari umblara cum nu se póte mai reu. Ei adeca voindu se apuce spre Bacíca, unde credeau cà voru afla pe Pero, dederá preste patrola, care esia prin pregiuru d'in fortarétia dela Aradu. Aceloru soldați bân- la ochi purtarea straina a deputatiloru de curuti; deci lasan-du-se in vorba cu ei si punendule mai multe intrebari in tonu amicabile, acei simpli tierani descoperira soldatiloru secretulu in-tregu, spunendule curatu, cà ei mergu la Pero cá se 'lu róge a veni càtu mai curendu cu regimentele sale si a incepe batai'a.

— Dara cunósceti voi pe colonelulu Pero? — Nu 'lu cunóscemu, fu respunsulu tieraniloru. — Apoi dara aflati, cà domnulu Pero este in Aradu, si déca voíti, noi ve vomu conduce la d-lui.

Ajungèndu patról'a cu tieranii in fortaréti'a dela Aradu, conductorulu patrólei provocandu'i cá se descalece si se astepte acilea pàna ce va insciintia elu pe colonelulu Pero despre venirea loru, de alta parte dede semnu cá se'i incungiure haiducii, inse asia, cá nimeni se nu cuteze a vorbi unu singuru cuventu cu ei. Intr'aceea corporalulu intra la co-mandantele cetatii, pentru-ca se'si faca raportulu, care de asta-data era interesante in gradulu supremu. Comandantele nemtiescu aflà cu cale a se presentá inaintea tieraniloru cá colonelu Pero. Nefericitii doui tierani descoperira co-

mandantelui cu de-a meruntulu tóte planurile curutiloru si a le serbiloru, pre càtu ei le cunosceau si pe acestea. Comandantele informatu pe deplinu despre totu ce doria se scia, conduse pe tierani in chilia separata si dede ordinu cá se fia ospetati cum se cade, éra intr'aceea se dispusera vigillii pe la tóte usile si ferestrele.

In acea di desastrulu persecutá pe conspiratori d'in tóte partile. Pe colonelulu Pero tocma ilu adusesse sórtea lui in Aradu la Ranko Tököli spre a se consulta cu acesta si cu alti oficiari serbi despre mesurele ce era se se ia pentru momentele in care se aflau. Cu scopu de a legá ochii comandantelui nemtiescu, Pero 'i facù visita. Comandantele 'lu primí cu fatia senina, ba 'lu invità si la mésa, éra Pero 'i multiamí prea frumosu si se escusà ca era inviatu de mai inainte la Tököli. Cu tóte acestea leulu sarí in gróp'a si curs'a preparata lui.

Ce e dreptu, colonelulu Pero Segedinetiu tocma cu acelu scopu venise la Ranko Tököli, pentru cá se se intieléga intre sinesi asia, cá acesta pentru nóptea urmatória se stea preparatu cu companiile atátu pedestre, càtu si calaretie; cà-ci adeca planulu loru era, cá Pero se atace fortareti'a Aradu cu trupele sale in capu de nópte, éra atunci Tököli se se iniepte asupra portiloru, se le deschida si ocupe, éra pe celilalti ostasi d'in garnisóna se'i desarme.

De si comandantele fortaretiei avea, precum vediuramu, pe capulu conspiratiloru in manile sale, pe care ómenii sei ilu si urmarea d'in passu in passu, totusi elu crediù cà va fi mai bine cá cu una lovitura se puna man'a pe toti. D'in acea causa primí elu pe colonelulu Pero asia amicabilu, si nu puse man'a pe elu la momentu, ci luà numai dispositiuni, cá tóte portile fortaretiei se se incuia. Atàta inca scia comandantele, cà oficiarii serbi se voru aduna si in acea di la Tököli. Acolo cugetá elu se'i prinda pe toti d'in una-data. Mare jocu de hasardu pentru comandantele nemtiescu cu ai sei, cá si pentru Pero cu serbii sei. De ar fi reesitu Pero cu planulu seu, comandantele nemtiescu póte fi cà era se péra de glontiu séu in furci, déca nu prin Pero, nesmintitu prin man'a regimului, pentru-cà era se pérdá cetatea in unu modu asia ruşinosu. Éra déca Pero cadea in ma-

nile celuia, atunci elu avea se mai face numai unu drumu: la mórte.

Pre candu conspiratii adunati la Tököli asteptá cu destula ingrijare pe colonelulu loru, éta cà intra si elu in mijloculu loru si le face curagiu dicùndule, cà totulu stà bine, cà a fost la comandantele, carele l'ar fi primitu fàra nici-unu prepusu, cà inse nu e timpu de perdutu, pentrucá nu cumva vreuna inpregiurare neprevediuta se prefaca totu planulu in fum. Deci se si apucara se dea instructiuni si se comande pe fiacare la puncte anumite.

In acelea momente unu sierbitoriu credinciosu alu lui Pero, care aflase ceva, ilu chiama afara si'i dice cà indata se'si vedea de capu, si elu, si ceilalti conspirati, pentrucà comandantele nemtiescu scie totu si 'i va prinde la momentu. Atunci Pero cutremuratu informà iute pe soçii sei, apoi se aruncà in trasur'a sa cu patru cai buni, care'lu asteptá totudeauna in hamu. Pléca dreptu spre pòrt'a fortaretiei, pentru cà se apuce la largulu; custodiele inse era informate si 'lu primira cu armele intinse. Atunci Pero vedindu cà nu e altu modu de scapare, vení la ide'a temeraria si feroce, cà se sara preste muru si preste siantiu cu caru cu cai cu totu. Caii buni si infuriati facura acelu saltu mortale, inse numai doui d'in ei ajunsera pe marginea d'incolo a siantiuului, éra ceilalti doui cadiura cu caru si cu domnu cu totu in siantiu, unde soldati ilu prinsera si'lu desarmara. In aceleasi minute comandantele puse man'a si pe Tököli inpreuna cu ceilalti oficiari càti fusesera adunati la elu.

Indata dupa aceea comandantele confrontà pe Pero cu cei doui tierani magiari trimisi la densulu, d'intre carii unulu se chiamá Ioanu Kovács si era dela St.-Andrei. Pero negà in termini categorici orice cunoscintia cu densii. Acea negare nu'i folosi nici lui nici celorulalti' captivi, cà-ci toti fusera ferecati in lantiuri.

Seirea arestareii oficiariloru serbi d'in Aradu s'a lațitu fòrte iute preste tóta tiér'a si a insuflatu grija mare in diverse sensuri si directiuni. Acum palatinulu I. Pálffy apucà mesure si mai efficaci, ceea ce se vede mai alesu d'in una epistola a lui, adressata episcopului Okolicsányi dela Oradea mare in 7 Maiu 1735.

Prin arestarea serbiloru conspirati, totu poporulu serbescu, éra mai virtosu regimentele loru se compromisera si cadiura in celu mai greu prepusu la curtea imperatésca. Toti aveau cuventu a se teme, cà prin cercetari aspre si barbare va esí la lumina, cumcà planulu ocuparei Aradului a fostu cunoscutu regimenteloru serbesci. Preste acésta in timpuri de conspiratiuni pare cà acelea aru fi unu feliu de miasma in aeru, ele strabatu si la poporu, in càtu ori cum ar voi se țina secretu capii conspiratoriloru, totusi transpira si mai departe. Numai asia se pôte esplicá impregiurarea, cà si la acésta ocaσιune in dilele d'in urma incepusera a se inmulti escessele in regimentele serbesci, éra poporulu magiaru se pusese cu totu-de-adinsulu pe rapiri si spoliari.

Unu singuru mijlocu remasese regimenteloru serbesci, prin care se'si póta ele recastigá reputatiunea la curtea imperatésca, éra acela erá, cà acuma ele insele ignorandu cu totulu cointelegerea conspiratoriloru serbi cu conspiratorii magiari se plece in contra curutiloru adnati pe riulu Crisiului si la Giula. Asia s'a si intemplatu. Vicecolonelulu Sevith si maiorulu Stirbu, despre cari fusese vorba si mai susu, n'au fostu arestati, pentrucà ei nu se aflasera in Aradu, si se pareá cà neci nu aru stá in prepusu asia mare cá alti oficiari. Acesti doi serbi consultanduse inpreuna, iute se si determinara a se sculá cu armele in contra magiariloru curuti si plecara spre Giula. Au mai plecatu si alte parti de regimente serbesci. Pe atunci numerulu curutiloru magiari crescuse pàna la trei mii, si nu este adeveratu cà numerulu loru ar fi ajunsu vreodata la 10 séu chiaru la 15 mii.

In 9 Maiu demàneti'a pe la 6 óre ostasimea serbésca se apropiá de taber'a unгурésca, éra anteposturile acesteia inscintiara pe conductorii loru despre venirea serbiloru. Ioanu Sebestyén esí in persóna, pentru-cá se se convinga despre adeveru. Taber'a intréga se puse in miscare cá neci-odata, pentrucà toti credeau cà acea óste venia d'in porunc'a lui Pero in ajutoriulu loru, prin urmare cà acuma ei, curutii, voru potea dá peptu fàra frica cu óstea gubernului comandata de baronulu Orczy.

Pre candu curutii magiari plini de bucuría pentru venirea serbiloru faceau planuri mari, de care le dictá fantasi'a loru,